

Petko Luković

SLOVENC I SRPSKO-BUGARSKI RAT, 1885. GODINE

Izbijanje srpsko-bugarskog rata, uprkos njegovog, skoro bez presedana u istoriji ratova, vrlo kratkog trajanja, jer su borbena dejstva otpočela 2/14, a obustavljena 16/28. novembra 1885. godine, izazvalo je neobično veliko uzbuđenje i interesovanje u Evropi. Naročito u slovenskim zemljama je bio ispoljen visok stepen zanimanja za ovaj rat zbog oružanog sukoba između dva slovenska naroda, uz nagašenu želju da se što pre vaspostavi mir.¹ Sudeći po sadržaju saopštenja o opasnom zaoštavanju odnosa na relaciji Beograd—Sofija, objavljenih u ondašnjim listovima koji su izlazili na slovenačkoj etničkoj teritoriji, slovenačka javnost je pomno pratila tokom 1884. i 1885. pogoršavanje srpsko-bugarskih odnosa, uz prisustvo osetne zabrinutosti za njihov krajnji ishod. Kad je ta zategnutost prerasla u srpsko-bugarski oružani sukob, Slovenci su bez ustezanja osuđivali avanturističku politiku srpskog kralja Milana i njegove imperijalističke pretenzije prema susednoj Bugarskoj, zahtevajući hitnu obustavu neprijateljstva i uspostavljanje dobrosusedskih odnosa između dva slovenska naroda. O stavu Slovenaca prema srpsko-bugarskom ratu 1885, nema u radovima o ovom ratu ni uzgrednih napomena. Ta okolnost nas je podstakla da, na bazi podataka koje pružaju ondašnji slovenački listovi, razmotrimo stav slovenačkog javnog mnjenja prema ovom ratu i događajima koji su sa njim u organskoj povezanosti. Uzgredno napominjemo, da u Državnom arhivu Slovenije nema podataka koji se odnose na srpsko-bugarski rat od 1885. godine.

Obaveštenost Slovenaca o položaju u Srbiji i o zaoštavanju srpsko-bugarskih odnosa tokom 1884. i 1885. do plovdivskog prevrata

Početkom osamdesetih godina prošlog veka, Srbija na teritoriji od 48.589 kvadratnih kilometara i 1.901.736 stanovnika i nadalje je ostala prevashodno poljoprivredna zemlja. Gro stanovnika činili su na selu sitni i srednji seljaci a u gradovima zanatlije, koji su bili glavni akteri sitne robne proizvodnje, koja je dominirala u zemlji. Iz njihovih redova se, dosta sporo, regrutovala mlada srpska buržoazija. U njenom krilu se postepeno afirmisao novi, buržoasko-birokratski sloj. Posedujući političku vlast i ekonomsku moć, taj čelni odred mlade srpske buržoazije nastavlja sa akumulacijom kapitala, crpeći ga iz sela sa sitnih poljoprivrednih poseda posredstvom zelenašenja, trgovine i raznih zloupotreba, koristeći se najčešće nasiljem. To je vodilo sve upečatljivijoj pauperizaciji širokih seljačkih masa, na jednoj, i porastu nezadovoljstva prema vladajućem birokratskom režimu, na drugoj strani. Sklapanjem trgovinskog ugovora Srbije sa Austro-Ugarskom 1881, nesumnjivo je uslovlilo ekonomsku zavisnost ove od moćne privrede Habsburške Monarhije, koja je naročito kočila njen industrijski razvoj. Od velikog je značaja za privredni razvoj Srbije bilo ustanovljenje Narodne banke, januara 1883, i gradnja železničke pruge Beograd—Niš, koja je završena i puštena u saobraćaj septembra 1884. godine.

¹ Koliko nam je poznato, nema posebnih radova o odjeku u drugim zemljama zaoštavanja srpsko-bugarskih odnosa tokom 1884—1885. i njihovom prerastanju u oružani sukob. O tome je u monografijama, koje tretiraju kompleksno pitanje vezano za ovaj rat, najnužnije i u uopštenoj formi rečeno, uz nagašavanje osude agresivne politike srpskog kralja Milana od strane evropske javnosti (up.: S. Jovanović, *Srpsko-bugarski rat*, Rasprava iz diplomatske istorije, Beograd, 1901, passim, str. 114—123; isti, *Srpsko-bugarski rat*, Političke i pravne rasprave, knj. treća, *Sabrana dela Slobodana Jovanovića*, IV, Beograd, 1933, str. 148—153; isti, *Srpsko-bugarski rat*, Vlada Milana Obrenovića, knj. treća, *Sabrana dela Slobodana Jovanovića*, IX, Beograd, 1934, str. 238, 242; Ščabac na armijata-Voenno-istoričeska komisija, *Istorija na Srbsko-bulgarskata vojna 1885 god.*, Sofija, 1925, str. 783—785; K. Todorov, *Politička istorija savremene Bugarske*, Beograd, 1938, str. 92; J. Mitev, *Istorija na Srbsko-bulgarskata vojna 1885*, Sofija, 1971, str. 441—443.

I pored dobijanja nezavisnosti, shodno odredbama Berlinskog kongresa, sredinom 1878, knez Milan je iz dinastičkih razloga, 16/28. juna 1881, sklopio Tajnu konvenciju sa Austro-Ugarskom i time svoju zemlju skoro potčinio svom moćnom susedu. Do toga je došlo otuda, što je u pomenutom ugovoru knez Milan u ime Srbije dao obavezu da neće voditi nacionalnu agitaciju u korist Srbije u Bosni i Hercegovini i da, bez prethodnog sporazuma sa Austro-Ugarskom, neće zaključivati nikakav ugovor sa drugim državama. Zauzvrat, Austro-Ugarska je obećala diplomatsku pomoć Srbiji u slučaju njenog širenja prema jugu i pružila garanciju knezu Milanu, koji se proglasio za kralja, 22 (6. marta) februara 1882, kao i njegovim potomcima, da će se održati na prestolu Srbije. Tokom 1881. formirane su Napredna i Radikalna, a naredne godine i Liberalna stranka. Od 1882. otpočinje u Srbiji oštra stranačka borba, naročito između Radikalne i Napredne stranke. Oštrica borbe radikala protiv naprednjaka bila je, ustvari, uperena protiv austrofilске politike kralja Milana Obrenovića i njegovih vernih slugu, prvaka Napredne stranke, na spoljnom, i za realizaciju punog suvereniteta Narodne skupštine i samouprave opština i srezova, na unutrašnjem planu, uslovljeno donošenjem novog Ustava. To je dovelo do oštre konfrontacije između pristalica krune i Napredne stranke, koja se oslanjala kao i Liberalna stranka, na malobrojne pristalice iz gradova, na jednoj, i radikala, koji su uživali podršku širokih seljačkih masa, na drugoj strani. Zbog toga dolazi do izbijanja timočke bune u istočnoj Srbiji na podsticaj Radikalne stranke protiv birokratskog režima, početkom novembra 1883, ali je, sredinom tog meseca, u krvi ugušena.² Po ugušenju timočke bune Radikalna stranka je bila obezglavljena: jedan deo njenih vođa emigrirao je u Bugarsku, izvestan deo je streljan, odlukom Prekog suda u Zaječaru, i pohapšen krajem 1883. Preostali deo radikal-skih vođa, posve razočaran i psihološki utučen, posve se pasivizirao a potom je sa socijalističkih pozicija odstupio i prešao u tabor buržoaske ideologije. No i pored toga, progon radikala je nastavljen tokom 1884. i 1885. sve do izbijanja srpsko-bugarskog rata. U cilju učvršćenja autokratske vlasti kralja Milana, tokom 1884. u Srbiji je suspendovano nekoliko demokratskih zakona, koje su doneli naprednjaci po dolasku na vlast, 1881. godine. Naime, 11/22. juna 1884, Narodna skupština Srbije izglasala je izmene i dopune zakona o štampi, zborovima i udruženjima i o ustrojstvu opština i opštinskih vlasti, sistirajući gotovo u potpunosti demokratski duh koji ih je provejavao od 1881. godine. Takav postupak je vodio ka nesagledivim negativnim posledicama po srpsku državu i njen narod, koje će, uskoro potom, sa bugarsko-srpskim ratom kao prethodnicom, neizbežno nastupiti.³

Nespremnost, koju je ispoljila srpska Narodna vojska u dva srpsko-turska rata, 1876/77. i 1877/78, bila je imperativ za jačanje stajaće vojske u Srbiji. Zakonom od 3/15. januara 1883. stvara se stalni kadar koji se u mobilnom, odnosno ratnom stanju popunjava rezervom. Zavedena je opšta vojna obaveza muškaraca od 20—50 godina starosti. Vojska je podeljena na tri poziva: I čine vojni obveznici stalnog kadra sa svojom rezervom od 20—30 godina starosti; II od 31—37 godina starosti, sačinjavali su isluženici aktivne vojske, namenjeni za njeno pojačanje ili za pozadinske dužnosti; i III poziv, koji se poziva u krajnjoj nuždi, sastavljen je od vojnih obveznika starih od 38—50 godina. Rok služenja u stalnom kadru trajao je 2 godine. Država je podeljena na pet divizijskih oblasti, sastavljenih od po tri vojna, tj.

² O događajima u Srbiji iz 1882. i 1883, a posebno o timočkoj buni, slovenačka javnost je bila dosta dobro upoznata i, kako se vidi iz sastava ondašnjih slovenačkih listova, oštro je osuđivala diktatorski režim kralja Milana i naprednjačke vlade (P. Luković, Slovenci i timočka buna, 1883. godine, Zgodovinski časopis, 37, 1983, str. 37—77).

³ Opširnije o društveno-ekonomskim i političkim prilikama u Srbiji u prvoj polovini osamdesetih godina prošlog veka, v.: Z. Živanović, Politička istorija Srbije u drugoj polovini devetnaestog veka, knj. druga: od proglašenja nezavisnosti Srbije do abdikacije kralja Milana 1878—1889, Beograd, 1924, str. 150—238; S. Jovanović, Pera Todorović, Političke i pravne rasprave, knj. prva, Sabrana dela Slobodana Jovanovića, II, Beograd, 1932, str. 318—347; isti, Vlada Milana Obrenovića, knj. druga, Sabrana dela Slobodana Jovanovića, VIII, Beograd, 1934, str. 274—421; isti, Vlada Milana Obrenovića, knj. treća, Sabrana dela Slobodana Jovanovića, IX, Beograd, 1934, str. 1—218; Dr D. Janković, O političkim strankama u Srbiji XIX veka, Beograd, 1951, str. 129—284; Dr N. Vučo, Privredna istorija Srbije do prvog svetskog rata, Beograd, 1955, str. 170—173, 176—184, 186—194, 197—217, 220—225, 228—242, 247—251; Dr V. Čubrilo, Istorija političke misli u Srbiji XIX veka, Beograd, 1958, str. 252—360, 363—369.

pukovska okruga, koji su imali po četiri vojna, tj. bataljonska sreza. Predviđeno je da se u ratu formira 5 divizija I poziva, jačine 107.225 ljudi, od toga 20.640 stalnog kadra, 5 divizija II poziva, jačine 51.749 ljudi, i 60 bataljona III poziva, jačine 53.640 ljudi. Naravno, za realizaciju takve formacije bilo je potrebno vreme više od jedne decenije, jer je iz relativno malog sastava stalnog kadra trebalo stvoriti obučenu jaku rezervu za svrsishodan razvoj takve formacije.⁴

Odlukom Berlinskog kongresa, sredinom 1878, sistiran je Sanstefanski mirovni ugovor između Rusije i Turske od 19 (3. marta) februara 1878, kojim je Rusija pokušala da stvori Veliku Bugarsku, na uštrb njenih suseda, od Crnog mora i Dunava do Drima i Soluna, i formirane su Turcima vazalna Kneževina Bugarska, koja je obuhvatala teritoriju od 62.777 kvadratnih kilometara i 2.007.919 stanovnika između Dunava i Balkana i Sofijski sandžak do planine Rile i Osogovskih planina sa Sofijom kao prestonicom, i Istočna Rumelija, autonomna oblast u sastavu Turske, sa teritorijom od 33.569 kvadratnih kilometara i 815.513 stanovnika, sa Plovdivom kao glavnim gradom. Rusko-turski rat, 1877/78, u kome su se i Bugari borili u sastavu ruske vojske, ubrzao je uništenje turskog feudalnog vlasništva, jer su bugarski seljaci zahvatili zemlju odbeglih turskih feudalaca i zemlju iz turskog državnog fonda, te na taj način, javnim putem, likvidirali razne forme feudalne zavisnosti, ubrzavši proces uništenja turskog feudalnog vlasništva nad zemljom. U toku rusko-turskog rata i u prvim godinama posle njega, za vreme privremene ruske administrativne uprave, položeni su temelji bugarske države. Posredstvom niza donetih zakonodavnih akata, tokom osamdesetih godina XIX veka, kojima se regulisao otkup, bio je osiguran prelaz zemlje u vlasništvo bugarskih seljaka. Likvidacijom turskog feudalnog sistema stvoreni su uslovi u Bugarskoj za prelazak na kapitalistički način proizvodnje. Po oslobođenju od turske vlasti, došlo je do značajnih promena i u bugarskim gradovima. Nestalo je cehovskog sistema organizacije zanatstva i srednjovekovnog ograničenja proizvodnje. No radi sužavanja tržišta: odvajanje Bugarske od Turske Imperije i ustanovljenje carinskih barijera između Kneževine Bugarske i Istočne Rumelije, dolazi do nazadovanja zanatstva. Upropašćeni zanatlije postajali su rezerva radničke klase, angažovane u radu na izgradnji početne kapitalističke industrije. Inače, u Bugarskoj se pretežno razvija laka industrija: tekstilna, kožarska, keramička, prehrambena itd., tako da je krajem XIX veka, kada je ubrzan tok industrijskog razvoja, u teškoj industriji bilo zaposleno svega 10 % radnika. U cilju odbrane od pokušaja inostranog kapitala da totalno sebi podredi bugarsku privredu, liberalna vlada Petka Karavelova izdala je u drugoj polovini 1884. Zakon o osnivanju bugarske Narodne banke i Zakon o predaji državi monopolnog prava izgradnje i eksploatacije železnice. Oslonivši se na zapadnoevropske razvijene kapitalističke zemlje, po svom oslobođenju, Bugarska postaje njihov agrarno-sirovinski privesak.

Privremena ruska uprava, 1878—1879, izgradila je u Kneževini Bugarskoj osnovne državne institucije. Na dan 10/22. februara 1879. sazvana je u Trnovu Ustavotvorna skupština, koja je 16/28. aprila 1879. usvojila Trnovski ustav, koji je važio kao jedan od najdemokratskijih ustava tog vremena: izborno pravo muškaraca koji su navršili 21 godinu starosti, jednodomni parlament, samouprava opština i ograničena vlast kneza. U bugarskoj skupštini su došle do izražaja Liberalna stranka, kojoj su pripadali seljaci, stočarska i esnafska udruženja, kao i veći deo inteligencije, i Konzervativna stranka, čiji su nosioci bili čorbadžije, sveštenstvo i deo inteligencije turkofilski nastrojene. Liberali, koji su u Narodnom sobranju predstavljali većinu, te tako doneli Trnovsku konstituciju, isticali su u svom pro-

⁴ Opširnije o vojnoj reorganizaciji srpske vojske, početkom 1883, i njenoj realizaciji do izbivanja srpsko-bugarskog rata, v.: P. Borisavljević, Kratak pregled organizacije naše vojske, »Ratnik«, god. IX, knj. XVIII, sveska VI, juni 1887, Beograd, 1887, str. 511—544; J. Damjanović, Podaci za istorijsko razviće organizacije naše vojske od g. 1883—1895, »Ratnik«, god. XIX, knj. XXXVI, sveska V, maj 1897, Beograd, 1897, str. 622—630; Dr V. Đorđević, Istorija srpsko-bugarskog rata 1885, knj. prva: od Pirota do Slivnice, Beograd, 1908, str. 72—77; S. Jovanović, Vlada Milana Obrenovića, knj. druga, Sabrana dela Slobodana Jovanovića, VIII..., str. 361—365.

gramu slobodu savesti, reči, udruživanja, štampe i izbora, čemu su konzervativci bili protivni. Po Trnovskoj konstituciji, Bugarska je označena kao ustavna i nasledna monarhija. Odlukom Velike narodne skupštine, 17/29. aprila 1879, izabran je za prvog bugarskog kneza nemački princ, Alexander I von Battenberg (1879—1886). Iako je intimno bio za spoljnopolitičku orijentaciju naslona na Austro-Ugarsku i Nemačku, period Battenbergove vladavine do 1883. bio je pod ruskim uticajem. U unutrašnjoj politici prvi bugarski knez se oslanjao na rusofobsku, Konzervativnu stranku. On je, radi toga, poveo borbu protiv Liberalne partije, koja je imala snažnu podršku u zemlji, što se očituje iz činjenice da je pobedila na izborima 1879. i 1880. Uz podršku carske Rusije, Battenberg je 27 (9. maja) aprila 1881. izvršio državni udar, ukinuvši Trnovsku konstituciju iz 1879. i zaveo režim »izvanrednih punomoćija«, tj. neograničenu kneževu vlast. Otada knez sve smelije i otvorenije vodi antirusku politiku, opredelivši se za izgradnju železničke pruge na pravcu Caribrod—Sofija—Ihtiman, kako je godilo Austro-Ugarskoj, a ne na pravcu Sofija—Ruse, na čemu su Rusi insistirali. Osim toga, Battenberg je za ruskog cara postao persona non grata, zbog toga što je pokušao da organizuje bugarsku vojsku po pruskom uzoru. Neograničena kneževa vlast je održana do njegovog izmirenja sa liberalima i izdavanjem ukaza od 7/19. novembra 1883, po kome je uspostavljena Trnovska konstitucija sa popravkama, koje se, uglavnom, svode na ojačanu vlast kneza. Formirana liberalna vlada nakon pobede Liberalne stranke na izborima, jula 1884, uspostavila je Trnovsku konstituciju u njenom prvobitnom vidu i pojačala je borbu za ujedinjenje Kneževine Bugarske sa Istočnom Rumelijom.

Pod pritiskom javnosti iz Istočne Rumelije, predvođene liberalno orijentisanom inteligencijom, Evropska komisija za Istočnu Rumeliju 1878/79. donela je u Plovdivu, 14/26. aprila 1879. liberalno orijentisan Organski ustav, budući da je garantovao svim građanima slobodu, uz davanje širokih izbornih prava sa vrlo niskim imovinskim cenzusom. Po Ustavu generalni guverner postavlja »časten svet«, sastavljen od pet direktora i načelnika milicije i žandarmerije, koji ima prava i dužnosti ministarskog saveta. Zakonodavni organ je Oblasna skupština, sastavljena od 56 deputata. Shodno odredbama Berlinskog kongresa, prispeo je iz Carigrada u Plovdiv, 13/25. marta 1879, od sultana naimenovan generalni guverner, Bugarin po narodnosti, Aleko Bogoridi, sa mandatom od pet godina. On je naimenovao prvi »časten svet«. Po izborima od 17/29. oktobra 1879. konstituisana je Oblasna skupština, u kojoj je Narodna partija imala većinu i borila se za ujedinjenje Istočne Rumelije sa Kneževinom Bugarskom, izražavajući interese krupne buržoazije, dok je Liberalna partija bila reprezentant sitne buržoazije. Oblasna skupština izabrala je 10/22. decembra 1879. prvi Stalni komitet, u koji su ušli isključivo Bugari. Prvi predsednik Oblasne skupštine i Stalnog komiteta bio je prvak Narodne partije, Ivan Gešov. Na izborima 1881. Narodna partija je odnela pobjedu, održavši prevlast u Oblasnoj skupštini do 1883, kada je Liberalna partija, ojačana prebeglim njenim liderima iz Kneževine Bugarske, Petkom Karavelovim, Penčom Slavejkovim, Zahariem Stojanovim i dr., na izborima odnela pobjedu. Nakon dolaska na položaj generalnog guvernera, 14/26. aprila 1884, Bugarin Gavril Krstevič, raspustio je Oblasnu skupštinu i raspisao nove izbore. Ovi su održani 23 (5. oktobra) septembra 1884. i na njima je Narodna partija dobila većinu. Od njenih predstavnika je sastavljen »časten svet«. Znatno je pojačan rad na ujedinjenju Istočne Rumelije sa Kneževinom Bugarskom, te je početkom 1885, u tu svrhu osnovan »Balgarskijat taen centralen revolucionen komitet (BTRK)«.⁵

⁵ Opširnije o društveno-ekonomskom i političkom razvoju Bugarske od 1878. do 1885. v.: Ščab na armijata-Voenno-istoričeska komisija, Istorija na Srbsko-balgarskata vojna 1885 god. . . ., str. 8—20, 22—33; S. Jovanović, Srpsko-bugarski rat, Političke i pravne rasprave, knj. treća, Šabrana dela Slobodana Jovanovića, IV . . ., str. 14—26; K. Todorov, op. cit., str. 42—77; D. Kosev, Obščestveno-ikonomičesko i političesko razvitie sled Osvoboždenieto (1878—1885), Istorija na Balgarija, v dva toma, tom vtori, Sofija, 1955, str. 26—64; S. N. Penkov, Borbata na balgarskija narod protiv Berlinskija dogovor i meždunarodnoto pravo, 1878—1886, Sofija, 1968, str. 10—101; J. Mitev, Istorija na Srbsko-balgarskata vojna 1885 . . ., str. 10—34, 71—75; isti, Sedinienieto 1885, Sofija, 1980, str. 89—1360.

Posle oslobođenja od turske vladavine, uz pomoć Privremene ruske uprave, ustanovljena je 1878. u Bugarskoj redovna vojska, »Balgarska zemaska vojska«, kada je u Sofiji otvoreno Vojno učilište. Dve godine iza toga, u Bugarskoj je zavedena opšta vojna obaveza za građane od 21. do 40. godine starosti sa rokom služenja dve godine u pešadiji aktivnog kadra, a u ostalim rodovima tri godine. Rezervna vojska obuhvatala je u pešadiji osam, a u ostalim rodovima pet godišta. Oni obveznici koji nisu bili uvršteni u aktivnu i rezervnu vojnu službu, svrstavani su u »narodno opštčenje«. Viši i štabni oficiri, većinom su do tada služili u ruskoj vojsci. Mirnodopski sastav vojske Kneževine Bugarske iznosio je ukupno 16.000 ljudi, obuhvatajući: 21 bataljon pešadije po 4 čete, 4 eskadrona konjice, 10 baterija artiljerije: 4 brdske i 6 poljskih i pola bataljona pionira.

Posle odlaska turske vojske iz Istočne Rumelije, 1878. godine, ruski oficiri su tamo od opolčenskih bataljona, tj. bugarskih dobrovoljaca u ruskoj vojsci u rusko-turskom ratu, 1877/78, pod vidom milicije, organizovali disciplinovane i uvežbane trupe, koje su imale poslužiti kao osnova nove vojske. Pod vojnu obavezu potpadali su građani od 20. do 32. godine starosti. Milicija je bila podeljena u tri klase poziva, svaka po četiri godišta, dok je Istočna Rumelija bila podeljena na dvanaest vojnih okruga, te je svaki od njih, u slučaju rata, imao dati po jedan bataljon milicionera, odnosno vojnika. Bilo je planirano da se od tih snaga formira jedan samostalni armijski korpus od dve divizije i četiri brigade. Osim toga, ruski oficiri stvaraju, pod nazivom gimnastičkih društava, pomoćnu miliciju, jačine oko 15.000 ljudi, koji se obučavaju u bojnom gađanju i iz domena pešadijskog borbenog pravila i ratne službe. Na taj način i u Istočnoj Rumeliji, za relativno kratko vreme, stvorena je znatna vojna sila.⁶

Sve do ugušenja timočke bune, krajem 1883, odnosi između Srbije i Bugarske su bili, uglavnom, dobri. Srđaćan prijem bugarskog kneza u Beogradu 1880. svedoči da su u to vreme srpski i bugarski vladar održavali prisne veze, našto ih je upućivala zajednička austrofilaska spoljnopolitička orijentacija.⁷ Od kraja 1883. u srpsko-bugarskim odnosima dolazi do negativne prekretnice. Do toga je došlo, najvećim delom, otuda što je Bugarska, gotovo oberučke, prihvatila inspiratore i glavne aktore timočke bune, prvake Radikalne stranke, koji su, predvođeni Nikolom Pašićem, emigrirali u Bugarsku, gde je jedan deo ovih primljen u bugarsku državnu službu. Izvestan deo izbeglica iz Srbije naseljen je uz srpsku granicu, u širem rejonu Vidina, odakle su, katkada, upadali na srpsku teritoriju i izvodili razne diverzije. To je osobito iritiralo naprednjačku srpsku vladu, pa je, pribojavajući se izbijanja novih nemira u istočnoj Srbiji pod uticajem razornog delovanja srpskih emigranata iz pograničnih delova susedne Bugarske, više puta protestovala kod bugarske vlade, zahtevajući da emigrante naseli u unutrašnjosti Bugarske, i to čim dalje od granice, što sa bugarske strane nije akceptirano. Iz toga je rezultiralo naglo pogoršanje odnosa između Beograda i Sofije. Uz ovo je došlo do bregovske afere, tj. graničnog srpsko-bugarskog spora oko imanja Bregova, koje se, još tridesetih godina XIX veka, zbog promene rečnog korita, našlo na desnoj obali Timoka. Bugari su 3/15. juna 1884. oterali srpsku stražu iz tamošnje karaule. Devet dana iza toga, srpska vlada je odgovorila zatvaranjem svoje diplomatske agencije u Sofiji, pozivajući se na 35. član Berlinskog ugovora i na stečeno imovinsko pravo na spornu zemlju, koje joj dotle nisu sporile ni Turska niti, pak, Bugarska. Uskoro potom, Bugari su zatvorili svoje diplomatsko predstavništvo u Beogradu. Nakon dugih peripetija, bregovsko pitanje je definitivno rešeno u korist Srbije izmenom instrumenata ratifikacije sporazuma u Sofiji, 4/16. januara 1889. godine.

⁶ Opširnije o organizaciji bugarske vojske u Kneževini Bugarskoj i u Istočnoj Rumeliji od 1878. do 1885, v.: Ščab: na armijata-Voenno-istoričeska komisija, Istorija na Srbsko-balgarskata vojna 1885 god. ..., str. 79—98; K. Todorov, op. cit., str. 57, 89—90; J. Mitev, Istorija na Srbsko-balgarskata vojna 1885 ..., str. 76—102.

⁷ Godine 1880 knez Aleksandar posećuje Beograd i Bukurešt gde je primljen kao nezavisan vladar. Kralj Milan i kralj Karol hrabre ga protivu liberala (K. Todorov, op. cit., str. 53).

U to vreme se Srbija oslanjala na Austro-Ugarsku, a Bugarska je nastojala da lavira između Rusije i Austro-Ugarske. Srbija je spadala u austrougarsku interesnu sferu na Balkanskom poluostrvu, a Bugarska u domen ruske interesne sfere. Zbog toga je politički srpsko-bugarski sukob, baziran na pitanju baštinjenja turskih teritorija na Balkanskom poluostrvu, bio, zapravo, posledica borbe između Rusije i Austro-Ugarske za prevlast u ovom delu Evrope. Nasuprot nastojanju Bugarske, da afirmiše svoj politički uticaj sve aktivnijom propagandnom delatnošću u Makedoniji i delu Stare Srbije, koja dolazi do izražaja već početkom osamdesetih godina prošlog veka, otpočinju se sve intenzivnije isticati srpske težnje za priključenje Srbiji ne samo Makedonije i Stare Srbije, već i delova zapadne Bugarske. Valja istaći to, da posle Berlinskog kongresa, tek naprednjačka vlada Milutina Garašanina aktivizira program prosrpske nacionalne agitacije u Staroj Srbiji i Makedoniji, predvidevši u sastavu budžeta za tu svrhu 100.000 dinara.⁸

U osamdesetim godinama prošlog veka u Sloveniji je industrija bila već dosta dobro razvijena, te je kapitalistički način proizvodnje bio dominantan. S privrednim razvojem u Sloveniji posle 1880. izrastala je masovna baza za zaoštavanje klasnih suprotnosti i za klasnu radničku stranku, jer je na kraju osamdesetih godina bilo oko 40.000 radnika. Kao rezultat povećanja broja radnika i ojačalog radničkog pokreta, dolazi 1883. do prvog štrajka pravog proletarijata, rudara na Ojstrem. Pod uticajem radničkog pokreta u Austriji, a naročito od početka delovanja u Ljubljani od 1882. godine iskusnog radničkog tribuna i pobornika ideja Pariske komune, Franca Železnikara, sve je više jačao u Sloveniji radikalni socijalistički pravac. U to vreme radnici zahtevaju poboljšanje svog materijalnog položaja, pravo na političke organizacije i izbornu pravo. Austrijske vlasti su zakonima protiv socijalista zaustavile uspon radničkog pokreta i u Sloveniji. Do toga je došlo zabranom radničke organizacije i hapšenjem vođa pokreta 1884, među kojima i Franca Železnikara i drugih poznatijih aktivista socijalističkog pokreta iz Slovenije.

Posle pada liberalne vlade Adolfa Auersperga i dolaska na vlast stranački neopredeljenog kabineta Eduarda Taaffeja, 14. avgusta 1879—10. novembra 1893, politički položaj za Slovence postao je znatno podnošljiviji. Slobodnije su disali, jer je znatno oslabio pritisak na birače, pa su se izbori obavljali u atmosferi slobodnog opredeljenja. Pored toga, u osnovnim školama, kao i u jednom delu srednjih škola, postao je slovenački nastavni jezik. To su, naravno, bili sitni ustupci, koji su posredstvom uporne borbe iznuđeni od bečke vlade. Međutim, zahtev od vitalnog značaja za Slovence: stvaranje autonomne administrativne jedinice, »Ujedinjene Slovenije«, usled odlučnog otpora Beča, ostao je neostvaren.⁹

O važnijim događajima u Srbiji i srpsko-bugarskim odnosima, koji su usledili tokom 1884. i 1885. do izbijanja srpsko-bugarskog rata, kao i o kratkotrajnom njegovom toku, 14—28. novembra 1885, obustavi neprijateljstava i drugim događajima koji su iza toga sledili do zaključenja mira u Bukureštu, 3. marta 1886, slovenački listovi su objavljivali kratka saopštenja, članke i uvodnike. Najčešće su objavljivali

⁸ Najvažnija dela, u kojima se tretiraju pitanja o srpsko-bugarskim odnosima od kraja 1883. do sredine septembra 1885, su sledeća: S. Jovanović, *Srpsko-bugarski rat, Političke i pravne rasprave*, knj. treća, *Sabrana dela Slobodana Jovanovića*, IV . . . , str. 67—76; isti, *Druga naprednjačka vlada, Vlada Milana Obrenovića*, knj. treća, *Sabrana dela Slobodana Jovanovića*, IX . . . , str. 193—203; S. Novaković, *Bugarsko-srpski rat i onovremene krize 1885—1886*, memoarski listići Stojana Novakovića, *Godišnjica Nikole Čupića*, knj. 27, Beograd, 1908, str. 4—6; Ščabč na armijata-Voenno-istoričeska komisija, *Istorija na Srbsko-Bugarskata vojna 1885 god. . . .*, str. 59—63; D. Kosev, *Obščestveno-ikonomičesko i političesko razvitie sled Osvoždenieto (1878—1885) . . .*, str. 80—81; V. J. Vučković, *Diplomatska istorija srpsko-bugarskog rata (1885—1886)*, *Srpska akademija nauka*, Posebna izdanja, knj. CCLI, Odeljenje društvenih nauka, nova serija, knj. 16, Beograd, 1966, str. 7—10, 15—19.

⁹ Detaljniji podaci o ekonomskim, društvenim i političkim prilikama u Sloveniji u osamdesetim godinama XIX veka prezentirani su u delima: F. Gestrin-V. Melik, *Slovenska zgodovina od konca osam-najstega stoletja do 1918*, Ljubljana, 1966, str. 202—225; D. Kermavner, *Slovenska politika v letih 1879. do 1895*, *Politično-zgodovinske opombe k peti knjigi Ivana Prijatelja slovenske kulturnopolitične in slovsstvene zgodovine 1848—1895*, Ljubljana, 1966, str. 171—180, 579—591, 637—802; V. Melik, *Spremembe na Slovenskem in v Cislitvaniji v zvezi z dogodki na Balkanu*, *Međunarodni naučni skup povodom 100-godišnjice ustanka u Bosni i Hercegovini*, drugim balkanskim zemljama i istočne krize 1875—1878. godine, *Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine*, Posebna izdanja, knj. XXX, Odeljenje društvenih nauka, knj. 4, tom II, Sarajevo, 1977, str. 61—63.

informacije, gotovo, isključivo u određenim rubrikama: »Slovenski Narod« u »Politični razgled. Vnanje države«, »Slovenec« i »Edinost« u »Politični pregled. Vnanje države«, »Novice« u »Novičar iz domačih in tujih dežel«, »Slovenski Gospodar« u »Politični ogled. Vnanje države«, »Soča« u »Politični pregled« i »Ljubljanski List« u rubrici »Politični pregled. Vnanje dežele« ili »Politični pregled. Tuje dežele«. Pored toga, o navedenim događajima obavještavali su svoje čitaoce, objavljivanjem kratkih saopštenja: organ Pokrajinske vlade za Kranjsku, »Laibacher Zeitung«, i organ domačih Nemaca, »Laibacher Wochenblatt« pretežno u rubrici »Ausland«.¹⁰

Po ugušenju timočke bune na najbrutalniji mogući način i terorisanju nedužnog naroda od strane organa vlasti, u Srbiji se početkom 1884. zadržala nestabilna unutrašnja situacija.¹¹ O tome su slovenačku javnost obavestili njeni listovi, posredstvom kratkih saopštenja. Tako je tršćanska »Edinost«, početkom februara 1884, saopštila da je u Srbiji, a naročito u Beogradu, stanovništvo utučeno zbog terorisanja naroda od organa vlasti i otpuštanja iz službe činovnika i učitelja, te »se žeravica pod pepelom još nije ugasila«, a krajem druge dekade tog meseca ovaj list je istakao da je, prema prispelim vestima iz Beograda, u Srbiji unutrašnja situacija i nadalje nestabilna.¹² U tom su smislu, u februaru, obavestili svoje čitaoce »Soča« i »Laibacher Wochenblatt«, dok je »Slovenski Narod«, krajem marta, izričito naglasio da u Srbiji još nije povraćen mir, jer je policija u Beogradu »zaplenila veći broj revolucionarnih proklamacija«, prispelih, navodno, iz Bugarske i Novog Sada, radi čega je oveći broj kuća pretresen i izvesan broj lica uhapšen. U smislu komentara, navedeno je ovo: »U Srbiji, inače još nikako nije mirno. Hristićeva vlada je uspela da timočku bunu uguši još pre nego što je organizovana. No, time nezadovoljstvo naroda nije bilo smanjeno, te će sadašnja vlada morati još mnogo da uloži truda, kako bi popravila ono što su ranije vlade skrivile«.¹³ Iz ovih nekoliko kratkih i po sadržaju šturih saopštenja, ipak se može zaključiti, da su Slovenci bili dosta dobro obavješteni o nestabilnoj unutrašnjoj situaciji u Srbiji, početkom 1884, opravdano smatrajući da je naprednjački režim, verno služeći samodržavljui kralja Milana, svojom nenarodnom politikom stvorio takvo nesnosno stanje u Srbiji.

Po ugušenju timočke bune, raspuštena je u Srbiji radikalna Narodna skupština i raspisani novi izbori za prvu polovinu februara 1884. Ministar predsednik, Nikola Hristić, predlagao je kralju da se sazove Velika narodna skupština. Međutim, kralj Milan je bio za saziv obične Narodne skupštine, jer nije želeo izmenu Ustava od 1869. Izbori su izvršeni, 25 (6. februara) januara 1884. i, sem »jedno trideset opozicionara, cela je Skupština bila sastavljena iz vladinih pristalica«. Predsednik vlade, Nikola Hristić, »pravio je izbore s pandurima«. Njegova naprednjačka policija kandidovala je, uglavnom, naprednjake, pa je u novoizabranoj Skupštini vladina većina bila naprednjačka.¹⁴

Sudeći po saopštenjima iz slovenačkih listova, slovenačka javnost je bila zainteresovana za ishod poslaničkih izbora u Srbiji, početkom februara 1884. Tako je

¹⁰ Najvažniji podaci za navedene listove, izuzev »Ljubljanskog Lista«, navedeni su u monografiji: P. Luković, Stalište Slovencev do vstaje v Hercegovini in Bosni in do bosansko-hercegovačkog vprašanja v letih 1875—1878, Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Razred za zgodovinske in družbene vede, Dela 19, Zgodovinski inštitut Milka Kosa, Ljubljana, 1977, str. 16—18, nap. 16. 18—25. — »Ljubljanski List« je izlazio u Ljubljani kao dnevnik od 28. februara 1884. do 31. decembra 1885. Bio je večernji prilog zvaničnom listu za pokrajinu Kranjsku, »Laibacher Zeitung«. Ovaj list je bio organ umerene struje slovenačkog liberalnog nacionalnog pokreta, koga je predvodio prof. Fran Suklje osamdesetih godina XIX veka, čije je osnovno geslo bilo spremno prilagođavanje prilikama, pa su te političare »začeli imenovati »elastike«. Naravno, kao organ navedene struje »Ljubljanski List« je »zagovarjao politiku elastikova« (up.: J. Stebinger, Slovenski časniki in časopisi, Bibliografski pregled od 1797—1936, Razstava slovenskega novinarstva v Ljubljani 1937, Ljubljana, 1937, str. 25; F. Gestrin-V. Melik, op. cit., str. 208—209).

¹¹ Progonom radikala, otpuštanjem iz službe sumnjivih činovnika kralj Milan je brzo utirao put realizaciji svoje autokratske sladavine (S. Jovanović, Druga naprednjačka vlada, Vlada Milana Obrenovića, knj. treća, Sabrana dela Slobodana Jovanovića, IX ..., str. 151—154).

¹² Up.: »Edinost« 11, 15 od 6. i 20. II 1884.

¹³ Up.: »Soča« 6, 8 od 8. i 22. II 1884; »Laibacher Wochenblatt« 183, 9. II 1884; »Slovenski Narod« 74, 31. III 1884.

¹⁴ Detaljnije o okolnostima pod kojima su održani izbori poslanika Narodne skupštine Srbije, početkom februara 1884, v.: Z. Živanović, op. cit., str. 261—262; S. Jovanović, Druga naprednjačka vlada, Vlada Milana Obrenovića, knj. treća, Sabrana dela Slobodana Jovanovića, IX ..., str. 156—158.

»Slovenski Narod« u dva broja, krajem januara, saopštio da su u Srbiji za predstojeće izbore poslanika u Narodnu skupštinu izabrani izborni poverenici, »skoro svi vladi naklonjeni, a nigde nisu izabrani privrženici radikala«. ¹⁵ Dalje je u ovom listu, na pet dana pred izbore, saopšteno da će 6. februara u Srbiji biti obavljeni poslanički izbori i da će vlada, radi antirežimskog raspoloženja ogromnog dela birača, teško dobiti potrebnu većinu. Ta tvrdnja se oslanja na prognozu organa bečke vlade, »Politische Correspondenz«, naklonjenog kralju Milanu i naprednjacima, koji predviđa, da će vlada imati umerenu većinu, blagodareći okolnosti što će kralj imenovati u buduću Skupštinu jednu četvrtinu poslanika, dok će vlada dobiti samo 35 poslanika, te oko 60 ovih će oficijelno biti stranački neopredeljeni, a faktički tajne pristalice radikala. To je dokaz, da srpski narod mrzi vladu Nikole Hristića. ¹⁶

U broju od 5. februara organa slovenačkih liberala, navedeno je da se u opozicionim krugovima računa na izbor 60—70 liberala, 25—30 radikala i 30—40 poslanika naprednjaka i politički neopredeljenih, a dva dana docnije, objavljene su dve kratke vesti o rezultatima izbora u Srbiji: »Beograd, 6. februara. Ogromna većina izabranih poslanika je vladi odana«; i »Beograd, 7. februara. Izabrano je 108 vladi odanih, 14 radikala i 6 poslanika Ristićeve stranke«. ¹⁷ Nezadovoljan rezultatom poslaničkih izbora u Srbiji, najčitaniji slovenački dnevnik, drugi dan nakon izbora, naveo je da se zbog velikog pritiska od vladajućeg režima na birače, odsustva vođa Radikalne stranke i opozicionih listova drukčiji ishod izbora nije mogao ni očekivati, ¹⁸ a dan docnije, da je u Narodnu skupštinu Srbije izabrano: 30 naprednjaka, 17 radikala, 6 liberala i 42 poslanika bez stranačkog opredeljenja, dok je u broju od 13. februara rečeno da je »izabrano samo 58 vladi odanih poslanika«, a za druge se ne zna kojoj stranci pripadaju, što upućuje na zaključak da će se rezultati poslaničkih izbora u Srbiji znati tek kad otpočne zasedanje Narodne skupštine. ¹⁹ U nekoliko brojeva organa slovenačkih liberala, krajem druge i početkom treće dekade februara, u vezi skupštinskih izbora i demisije Hristićeve vlade, ²⁰ kao najvažnije, rečeno je ovo: da je u Srbiji zbog nedemokratskih izbora došlo do pada vlade Nikole Hristića; da je kralj Milan, s obzirom da su naprednjaci na izborima pobedili, poverio prvaku te stranke, Milutinu Garašaninu, da sastavi vladu; da je Hristićeva vlada bila prelaznog značaja, iako se njen predsednik nadao da će duže ostati na vlasti i zbog toga vršio pritisak na birače da daju svoj glas za predstavnike njegove vlade; i da se je srpski narod, uprkos pritisku, na poslaničkim izborima izjasnio protiv vlade Nikole Hristića. ²¹ Poput »Slovenskog Naroda«, liberalno orijentisani listovi, »Edinost« i »Soča«, obavestili su svoje čitaoce o rezultatima izbora u Srbiji, ističući da je vladajući režim prisilnim merama prinudio birače da glasaju za nepopularne vladine kandidate. Inače, u ova dva lista istaknuto je, da je dolazak Milutina Garašanina na čelo naprednjačkog srpskog kabineta, nedvosmisleno upozorio na to, da će Kneževina Srbija nastaviti sa vođenjem austrofilске politike, koja ima znatnu

¹⁵ Up.: »Slovenski Narod« 23, 25 od 28. i 30. I 1884.

¹⁶ O tome tamo doslovno stoji ovo: »Saj še begradski dopisnik 'Pol. Corr.', ki je že vaje vse v Srbiji videti v lepšej luči misli da bode izmej 133 poslancev, ki se imajo na novo voliti, najbrž 35 pripadalo jih le naprednjaškej, 30—35 liberalnih Ristićevej stranki, drugih 60 skupščinarjev pa ne bo pripadalo k nobenej stranki. Ker so pa poslednji najbrž radikalc, ali vsaj z njimi blizu jednakoga mišljenja, bo sicer vlada, ker po ustavi kralj imenuje četrtino skupščinarjev, imela večino, pa bode vendar to pokazalo, da dežela za Krističevo ministertvo ne mara, če bode samo 35 njenih privržencev izvoljenih« (»Slovenski Narod« 27, 1. II 1884).

¹⁷ Up.: »Slovenski Narod« 29, 31 od 5. i 7. II 1884.

¹⁸ o čemu tamo doslovno stoji ovo: »Kakor že včerašnji telegram našega lista poroča, je pri volitvah v Srbiji z veliko većino zmogala vladna stranka. Kaj drugega pri takih razmerah tudi ni bilo pričakovati. Radikalni vodje so zatrli in pri volitvah je bil silen pritisak. Če tudi vlada strogo nadzoruje telegrafne urade, vendar prihajajo skoraj neverjetna poročila o tem terorizmu; tako je v Valjevem in okolici bilo okoli 800 oseb dejanih v zapor« (»Slovenski Narod« 32, 8. II 1884).

¹⁹ Up.: »Slovenski Narod« 32, 33, 36 od 8, 9. i 13. II 1884.

²⁰ do koje je došlo 7/19. februara 1884, jer kralju Milanu nije konvenirao birokratski način vladavine, iako je ona Beču bila po volji. Kralj Milan je želeo partijsku vladu, pa je poverio Milutinu Garašaninu, jednom od lidera Napredne stranke, mandat za sastav vlade. Nova vlada je obrazovana 7/19. februara 1884 (up.: Z. Živanović, op. cit., str. 262—263; S. Jovanović, Druga naprednjačka vlada, Vlada Milana Obrenovića, knj. treća, Sabrana dela Slobodana Jovanovića, IX ..., str. 158—161).

²¹ Up.: »Slovenski Narod« 40, 41, 43, 45 od 18, 19, 21. i 23. II 1884.

opoziciju, predvođenu Radikalnom strankom, koja je za izvesno vreme potisnuta sa političke scene.²²

Za razliku od organa slovenačkih liberala, organ slovenačkih klerikalaca, »Slovenec«, prihvatio je izbornu pobjedu naprednjačkog režima u Srbiji, početkom februara 1884, uglavnom sa odobravanjem. Tako je u ovom listu, krajem januara, navedeno ovo: da je srpska Napredna stranka, koja je vladi naklonjena, izdala izborni program, u kome je, kao najvažnije, navedeno »da ko glasa za nju ujedno se opredelio za napredak Srbije«; da su radikali u timočkoj buni ispoljili puni anarhizam, pa će se naprednjaci neusmiljeno boriti protiv njih; da će se naprednjaci, što se tiče slobode građana i ustavnog života, oslanjati na svoj program; i da će onaj, »koji želi vladu podupirati, koja podupire samog kralja, glasati s naprednjacima, dok onaj koji bude glasao za opoziciju, bilo za radikale ili, pak, za liberala, taj je kraljev neprijatelj, jer je glasao za neprijatelja svoga naroda«.²³ Tri dana po završenim poslaničkim izborima u Srbiji, »Slovenec« je saopštio svojim čitaocima, da je na izborima u Srbiji Hristićeva vlada »sjajno pobedila«, dok su radikali propali zbog neuspešno organizovane timočke bune i slabog držanja njihovih vođa u njoj, dok je dva dana docnije, naznačeno da su radikali na izborima poraženi, jer su im vođe u zatvoru, te srpska vlada ima priliku »obežbediti zemlji mir i napredak«.²⁴ Kao najvažnije, krajem druge i početkom treće dekade februara, organ slovenačkih klerikalaca je saopštio da je u Srbiji vlada Nikole Hristića demisionirala i da je novu vladu sastavio jedan od najviđenijih lidera Napredne stranke, Milutin Garašanin, što je garancija da će Kraljevina Srbija i dalje održavati dobre odnose sa Austro-Ugarskom, a u broju od 9. avgusta, da su naprednjaci na pravom putu sa svojom političkom orijentacijom, dok je u ovom listu, na početku treće dekade avgusta, istaknuta kao neophodnost bezrezervna odanost Srbije Austro-Ugarskoj, Nemačkoj i odredbama Berlinskog kongresa.²⁵ Shodno svojoj političkoj orijentaciji, poput »Slovenca«, listovi »Novice«, »Slovenski Gospodar«, »Laibacher Zeitung« i »Laibacher Wochenblatt« pozdravili su pobjedu naprednjaka na februarskim poslaničkim izborima u Srbiji i dolazak na položaj predsednika vlade njihovog lidera, Milutina Garašanina, smatrajući, da će ovaj kabinet imati u Austro-Ugarskoj čvrst oslonac i da će uspeti da za kratko vreme stabilizuje unutrašnje prilike u Srbiji.²⁶

Od slovenačkih listova o zakonskim izmenama u Srbiji, sredinom 1884, nastalih ukidanjem postojećih demokratskih ustanova radi legalizacije i afirmacije kraljevog autokratizma, o čemu je u uvodnim razmatranjima ovog dela rada najneophodnije rečeno, najviše je posvetio pažnju organ slovenačkih klerikalaca, »Slovenec«, te time dao značajan doprinos dobroj obaveštenosti Slovenaca pomenutim zakonodavnim izmenama u Kraljevini Srbiji. Već sredinom februara, na nekoliko dana pred ostavku vlade Nikole Hristića, ovaj list je saopštio, kako srpski kabinet radi nacrt zakona za predstojeće zasedanje Narodne skupštine, kojim će sadašnjoj velikoj opštinskoj samoupravi gotovo biti »sasvim savijena šija«, jer, kako izgleda, više neće biti birani opštinski odbornici i predsednici, već će ih vlada imenovati.²⁷ Na dvanaest dana pred usvajanje od strane Narodne skupštine Zakona o izmenama i dopunama u Zakonu o ustrojstvu opština i opštinskih vlasti, tj. u broju od 11. juna 1884, u »Slovencu« je objavljeno kratko saopštenje, gde je navedeno da će u Srbiji uskoro biti akceptiran od Narodne skupštine novi Zakon o opštinama, saobrazno kome predsednike opština više neće birati svi poreski obveznici već izborni poverenici i da odluke opštinskih odbora biće obavezno verifikirane od viših organa vla-

²² Up.: »Edinost« 12, 15 od 9. i 20. II 1884; »Soča« 6, 8, 9, 10 od 8, 22. II, 1. i 7. III 1884.

²³ Up.: »Slovenec« 21, 24 od 25. i 29. I 1884.

²⁴ Up.: »Slovenec« 33, 34 od 9. i 11. II 1884.

²⁵ Up.: »Slovenec« 40, 41, 42, 44, 82, 192 od 18, 19, 20, 22. II, 9. IV i 21. VIII 1884.

²⁶ Up.: »Novice« 6, 8, 9 od 6, 20. i 27. II 1884, str. 48, 63, 72; »Slovenski Gospodar« 8, 21. II 1884, str. 61; »Laibacher Zeitung« 32, 42, 54, 83 od 8, 20. II, 5. III i 10. IV 1884, str. 281, 351, 445, 700; »Laibacher Wochenblatt« 185, 23. II 1884.

²⁷ »Slovenec« 37, 14. II 1884.

sti, što znači »da sve odluke opština spadaju pod državni nadzor«.²⁸ Novi zakon o ustroju opština u Srbiji bio je najvažniji, pa su mu poklonili pažnju i drugi listovi u Sloveniji. Organ Pokrajinske vlade za Kranjsku, »Laibacher Zeitung«, na početku treće dekade aprila, preuzeo je iz organa bečke vlade, »Politische Correspondenz«, intervju njegovog beogradskog dopisnika sa predsednikom srpske vlade, Milutinom Garašaniom. Kao najvažnije, Milutin Garašani je istakao, kako je preko potrebno reformisati opštine, u tom smislu što sadašnje, »male države«, treba znatno uvećati, kako bi mogle biti što jače ekonomske i političke jedinice, a i radi toga da se preko njih što efektivnije ispolji autoritet viših organa vlasti.²⁹ Tačno deset dana pre »Slovenca«, tj. u broju od 4. februara 1884, obavestio je »Slovenski Narod« slovenačku javnost da vladajući režim u Srbiji priprema za predstojeće zasedanje Narodne skupštine Zakone o izmenama i dopunama Zakona o ustroju opština, o štampi i o zborovima i udruženjima, kojima će biti dezavuisan njihov demokratski sadržaj iz 1881. godine. Na kraju ovog kratkog saopštenja, u smislu komentara, rečeno je: »Zaista, isuviše su u Srbiji daleko otišli u nerazumnoj imitaciji Zapada, čime su se, u izvesnoj meri, izneverili slovenstvu«.³⁰ Nadalje je ovaj list kratko saopštio svojim čitaocima, u broju od 7. juna, da će srpska Narodna skupština uskoro usvojiti novi Zakon o opštinama. U odnosu na dosadašnji, predstojeći Zakon o opštinama sadržavaće sledeće novine: 1) predsednike opština u varošima, varošicama i selima biraće »poverljivi ljudi«, dok će političke vlasti izbor potvrditi; 2) predsednika beogradske opštine imenovaće Ministarstvo unutrašnjih poslova; 3) opštine će, kao i dosada, same određivati platu predsednika; i 4) odluke opštinskih veća, da bi postale izvršne, trebaju odobriti nadležne političke vlasti.

»Uopšte svo delovanje opština biće pod nadzorom vladinih organa«.³¹ Za razliku od navedenih listova koji su, uglavnom, tačno naveli izmene i dopune u negativnom smislu novog Zakona o ustroju opština u Srbiji, bez komentara, trščanska »Edinost« je osudila ovaj korak srpskog vladajućeg režima. Saopštavajući čitaocima sadržaj ovog najvažnijeg poduhvata srpske vlade na eliminisanju demokratskih prava iz javnog života, »Edinost« je, sredinom juna, istakla da srpska vlada stalno poseže u narodna prava, pa je »preinačila u svoju korist opštinski zakon«, jer će ubuduće predsednika Beogradske opštine imenovati ministar unutrašnjih poslova, a po varošima, varošicama i selima predsednike opština biraće »poverljivi ljudi«, dok je »vlada zadržala za sebe pravo da izbore potvrdi ili poništi«.³² Pored navedenog, »Slovenec« je zadnjeg dana maja saopštio sa zadovoljstvom svojim čitaocima da je srpska Narodna skupština u Nišu pretresala nacrt Zakona o izmenama i dopunama u Zakonu o štampi, »koji je znatno pooštrila i postavila pod nadzor države«. To redakcija lista bezrezervno prihvata, uz naglasak da takav stav zauzima iako su njeni članovi pobornici napretka mladih snaga, jer odluka Skupštine o potrebi ograničenja slobode štampe u Srbiji je posve umerena. To iz razloga, »što u nekim

²⁸ »Slovenec« 133, 11. VI 1884.

²⁹ »Laibacher Zeitung« 93, 23. IV 1884, str. 788.

³⁰ To saopštenje u celini glasi: »Norddeutsche Allgemeine Zeitung« zvedela je iz Belega grada, da srpska vlada misli predložiti nove skupštini razen budžeta in davkarske reforme. Še zakon o promeni politične uprave, kateri bo prikrajšal avtonomiju občin in povekšal vladini upliv na občinske zadeve. spremembo tiskovnega zakona, katerega je naredila naprednjaška stranka, z uvedenjem objektivnega postopanja s konfiskovanjem časopisov in poostrenjem kazni za tiskovne prestopke. Tudi bode vlada zahtevala pravico, da bode mogla vsak časopis zatreti, ko ga bode poprej jedenkrat posvarila. Nadalje hoče odpraviti pravico društev in shodov, tako da bode osnovanje novih društev in napravljene shodov popolnem zavisilo od ministerstva. Res daleč so že prišli v Srbiji, s tem, da so se deloma izneverili slovanstvu in začeli neumno posnemati zapad« (»Slovenski Narod« 28, 4. II 1884).

³¹ »Slovenski Narod« 130, 7. VI 1884.

³² »Edinost« 48, 14. VI 1884. — Zakonom o izmenama i dopunama u Zakonu o ustroju opština i opštinskih vlasti, usvojenog, posle dužeg pretresa, od srpske Narodne skupštine, 11/23. juna 1884, ustrojene su znatno veće opštine nego što su bile ranije. Opština je morala imati najmanje 500 poreskih glava umesto 100, koliko je bilo pre, što je predstavljalo znatno smanjenje obima opštinske samouprave i lakše rukovođenje iz centra manjim brojem opština. Izbor predsednika opštine i kmetova ovim Zakonom je učinjen posrednim, dok je predsednika prestonice, a docnije i Niša, postavljala vlada. Time je pojačan uticaj policije na opštinske izbore kao i njen nadzor nad opštinskim sudom, jer je njene članove mogla novčano kazniti, ukloniti od dužnosti pa, šta više, i »zbaciti sa zvanja«, kako ističe Slobodan Jovanović. Zvanje predsednika opštine bilo je dosta umosno plaćeno, pa je ovaj bio poslušno oruđe u rukama vlade (up.: Z. Živanović, op. cit., str. 265—266; S. Jovanović, Druga naprednjačka vlada, Vlada Milana Obrenovića, knj. treća, Sabrana dela Slobodana Jovanovića, IX . . . , str. 165—168).

oduševljen politikom punog oslonca Srbije na Habsburšku Monarhiju. Naravno, on to u direktnoj formi nije smeo javno istaći. No, prirodno je da list, kakav je bio organ slovenačkih liberala, koji je bio najvatreniji pobornik politike opšteslovenske i jugoslovenske solidarnosti, nije nikako mogao pretpostaviti austrofilsku rusofilskoj političkoj orijentaciji Srbije. Po tom pitanju objavljeno je u slovenačkim listovima, tokom 1882, nekoliko saopštenja, koja svojim sadržajem zahtevaju da ih, bar u najopštijim potezima, razmotrimo. Tako je »Slovenski Narod«, krajem prve dekade marta, objavio uvodnik s naslovom »Milan kralj Srbije«, gde je, kao najvažnije, navedeno kako će proglašenje Kraljevine Srbije povoljno delovati na jačanje srpske nacionalne svesti ne samo kod Srba u Srbiji već i kod onih u Staroj Srbiji i »živećim u drugim pokrajinama«, a time će ujedno povoljno delovati na snaženje sveslovenske i jugoslovenske solidarnosti.³⁶ Podvučeno je i to, da je za proglašenje Srbije za kraljevinu najzaslužniji Jovan Ristić,³⁷ »koga se mora svaki Srbin pri ovom ponosnom i istorijski važnom događaju sa zahvalnošću sećati«.³⁸ Koliko je organ slovenačkih liberala cenio Jovana Ristića, pa i prećutno odobravao njegovu austrofobsku političku orijentaciju, ukazuje okolnost da je, sredinom marta, kratko saopštio: »Nekadašnji predsednik srpske vlade, Jovan Ristić, u jednom razgovoru je rekao da Austriji nikako ne može oprostiti što nije dopustila inkorporiranje Bosne i Hercegovine Srbiji«.³⁹ Slovenački dnevnik, početkom septembra, a liberalno orijentisana tršćanska »Edinost«, početkom oktobra, objavili su lapidarna saopštenja, u kojima je, sa očiglednim odobravanjem, naveden program srpske Liberalne stranke. Istaknuto je ovo: proglašenje Srbije za kraljevinu ima *raison d'être* samo »ako je nosilac ideje oslobođenja svih potlačenih srpskih plemena i ako teži k tome, da se uspostavi država cara Dušana Silnog«; pošto je Austro-Ugarska prepreka ostvarenju te ideje, to Kraljevina Srbija ne može biti njen saveznik«; rukovodno načelo politike Srbije treba da bude »Balkan balkanskim narodima«; i Srbija treba da ima za osnovu svoje spoljne politike: »sloga s Rusijom«, u cilju »proterivanja Austro-Ugarske s područja Balkanskog poluostrva«.⁴⁰

U svom rezonovanju o odnosu Srbije prema Habsburškoj Monarhiji, organ slovenačkih klerikalaca je zauzimao drukčije stanovište od liberalno orijentisanih slovenačkih listova, zalažući se za što tešnji oslonac novoproglašene kraljevine na Austro-Ugarsku.⁴¹ Početkom aprila, objavio je »Slovenec« uvodnik u tri dela s naslovom »Avstrija in vzhod«. U dva zadnja dela ovog uvodnika, kao najvažnije, navedeno je ovo: da Austro-Ugarska treba sa Rusijom da vodi politiku savezništva i punog sporazumevanja; da bečka vlada ne treba da se zadovolji sa dobrotkom Bosne i Hercegovine već treba, uz pristanak Rusije, da širi svoj svestrani uticaj na Balkanskom poluostrvu; da Austro-Ugarska treba spretnom politikom da zadobije punu naklonost »najodrešitijeg i za veru i domovinu oduševljenog naroda na Istoku«, Srba, onda će obezbediti upliv na većem delu Balkanskog poluostrva; i da Austro-Ugarska treba Srbiju i Crnu Goru trajno da pridobije za sebe putem trgo-

³⁶ Slovenci su sa odobrenjem prihvatili proglas Srbije za kraljevinu, dajući ovom događaju prilično dosta prostora u svojim listovima, smatrajući da će tim aktom Srbija podići svoj ugled, naročito u očima jugoslovenskih naroda (P. Luković, *Slovenci i timočka buna*, 1883. godine . . . , str. 39–40).

³⁷ Što nije tačno. Do proglašenja Srbije za kraljevinu došlo je otuda, što se verovalo da bi taj akt ublažio političku krizu u Srbiji, nastalu raskidom između Radikalne i Napredne stranke u Narodnoj skupštini, 18/30. januara 1882, i bankrotstvom tog dana Generalne unije (L'Union Générale) u Parizu, s kojom je, godinu dana ranije, vlada Srbije sklopila železnički ugovor o izgradnji železničke pruge od Beograda do Vranja, a njen predsednik, Eugène Bontoux, osuđen je, radi malverzacije, na pet godina zatvora. Pristanak na proglašavanje Srbije kraljevinom bio je obezbeđen od Austro-Ugarske, kao najvažnijeg faktora, odredbama Tajne konvencije od 16/28. juna 1881. Ova namera je brižljivo od javnosti skrivana, pa je Srbija proglašena za kraljevinu a knez Milan za kralja »sasvim iznebuha«, 22 (6. marta) februara 1882 (S. Jovanović, *Borba naprednjaka i radikala*, Vlada Milana Obrenovića, knj. treća, *Sabrana dela Slobodana Jovanovića*, IX . . . , str. 30–42).

³⁸ »Slovenski Narod« 56, 9. III 1882.

³⁹ »Slovenski Narod« 61, 15. III 1882.

⁴⁰ Up.: »Slovenski Narod« 201, 2. IX 1882; »Edinost« 45, 6. X 1882.

⁴¹ Počev od sedamdesetih godina prošlog veka pa sve do sloma Austro-Ugarske, organ slovenačkih klerikalaca, »Slovenec«, zagovarao je trijalistički politički koncept, tj. rešenje jugoslovenskog pitanja u sklopu Habsburške Monarhije, stvaranjem, umesto dve, tri državne jedinice: Austrija, Ugarska i slovenske zemlje (up.: A. Vehle, *Hrvaško-ogrška nagodba*, Čas. znanstvena revija Leonove družbe, III, zv. 6, Ljubljana, 1909, str. 267; J. Pieterski, *Trijalizam pri Slovencih in jugoslovansko zedinjenje*, *Zgodovinski časopis*, XXIII, Ljubljana, 1968, str. 169–184).

vinskih i političkih ugovora, a nipošto silom. Nepoznati autor ovog sastava preporučuje, da na takav način Habsburška Monarhija treba da nastoji da pridobije i Bugarsku. Da bi Austro-Ugarska uspeła u ovom poduhvatu, kako se naglašava u zaključnom delu ovog članka, ona »nikako ne sme kočiti razvoj Srpstva, već ga treba potpomagati«. ⁴²

U vezi austrofilске politike kralja Milana i njegove vlade, tokom 1883. objavljeno je u slovenačkim listovima nekoliko priloga. Tako je, u vezi hapšenja zbog pokušaja atentata na kralja Milana, udovice brata Svetozara Markovića i junaka i istaknutog vojskovođe iz drugog srpsko-turskog rata, 1877/1878, pukovnika Jevrema Markovića, Ilke-Jelene Marković i njene zagonetne smrti u požarevačkom zatvoru u maju 1883, organ slovenačkih liberala, krajem druge dekade juna, objavio prilično opširan članak s naslovom »Ilka Marković«. Postupak sa Jelenom-Ilkom Marković i drugim uhapšenim u vezi pokušaja izvršenja atentata na srpskog kralja, 10/22. oktobra 1882, od strane srpskih organa vlasti, okvalifikovan je u ovom članku kao krajnje nečovečan i izraženo mišljenje da su Jelena Marković i Lena Knićanka u zatvoru zadavljene. ⁴³ Zbog takvih postupaka najodgovornijih faktora srpskog kraljevskog režima i vođenja politike posve suprotne jugoslovenskoj orijentaciji iz vremena vladavine kneza Mihaila, nepoznati autor pomenutog članka ističe, da Srbija nije više jugoslovenski pijemont i da postoji bojazan, zasnovana na realnoj osnovi, da je u njoj zavladao neizdržljivi nasilnički režim, poput onog koga je inaugurisao Cesare Borgia. ⁴⁴ U informaciji, objavljenoj u organu slovenačkih liberala, u broju od zadnjeg dana avgusta, bez komentara, preuzetoj iz organa bečke vlade, »Politische Correspondenz«, navedeno je da boravak kralja Milana u Beču i njegov odlazak u Hamburg radi prisustvovanja na manevrima nemačke vojske, a usto i uzajamna odlikovanja najviših državnika Austro-Ugarske i Nemačke, s jedne, i Kraljevine Srbije, s druge strane, ⁴⁵ upućuju na nedvosmislen zaključak da predstoji znatno ojačanje prijateljskih veza i političkog oslonca Srbije na Habsburšku Monarhiju i Nemačku. Takva politika je rezultirala iz austrofilskog političkog koncepta srpskog kralja i naprednjačke vlade Milana Piroćanca. ⁴⁶ O političkim reperkusijama putovanja srpskog kralja u Austro-Ugarsku i Nemačku, kratko je u to vreme obavestio svoje čitaoce i »Slovenski Gospodar«, otvoreno izražavajući nezadovoljstvo tim korakom srpskog vladara. Kao najvažnije, u tom listu je rečeno, »da se predviđa savez Srba s Nemcima protiv Rusije. No, ako dođe do rata, tada će Srbi, pre nego što bi otpočeli sa bratoubilaštvom i neblagodarnošću, proterati Piroćanca zajedno sa Milanom«. ⁴⁷ U dosta dugom uvodniku bez naslova, objavljenom u »Slovenskom Narod«, početkom treće dekade septembra, naročito je podvučeno, da nakon pobeđe radikala u Srbiji na poslaničkim izborima, 7/19. septembra, neminovno će dovesti do pada austrofilске naprednjačke vlade Milana Piroćanca, što će iz osnova promeniti spoljnopoličku orijentaciju Kneževine Srbije. Opozicija, koju sačinjavaju radikali i liberali, odlučna je u zahtevu promene vlade i sadašnje spoljne politike. To bi značilo da između Srbije i Austro-Ugarske, kako se u ovom uvodniku bez opiniranja podvlači, neće, kao dosada, moći biti naglašeni prijateljski odnosi sa Habsburškom Monarhijom niti će, pak, Srbija pristupiti »Srednjoevropskom savezu«, kako se sa sigurnošću očekivalo nakon boravka kralja Milana u Austro-Ugarskoj i Nemačkoj. ⁴⁸ U broju od 9. novembra, kada je timočka buna bila u usponu i kada

⁴² Up.: »Slovenec« 38, 39 od 4. i 6. IV 1882.

⁴³ O pomenutom atentatu na kralja Milana i sudbini atentatorke kao i drugih osumnjičenih za sudelovanje u organizovanju atentata, slovenačka javnost je bila u dovoljnoj meri obaveštena (P. Luković, Slovinci i timočka buna, 1883. godine ..., str. 50-51).

⁴⁴ O tome tamo doslovno piše ovo: »Današnja Srbija ni već, kakor za časa blagega kneza Mihajla, jugoslovenski Pijemont, v katerih so Srbi iz vseh pokrajin ozirali se s ponosom in zaupno; pač pa je na najboljšem potu, pridobiti si žalostno slavo, s katero je v zgodovini ožigosano vladanje zloglasnega Cesara Borgije« (»Slovenski Narod« 138, 19. VI 1883).

⁴⁵ O čemu je slovenačka javnost bila dovoljno obaveštena (P. Luković, Slovinci i timočka buna, 1883. godine ..., str. 54-55).

⁴⁶ »Slovenski Narod« 199, 31. VIII 1883.

⁴⁷ Up.: »Slovenski Gospodar« 33, 34, 37 od 16, 23. VIII i 13. IX 1883, str. 261, 270, 293.

⁴⁸ Navešćemo ad litteram zaključni i, kako nam se čini, najvažniji deo komentara rezultata poslaničkih izbora u Srbiji, 7/19. septembra 1883. On glasi: »In tako se utegne zgoditi, da razmere med

je njen ishod bio krajnje neizvestan kao i položaj naprednjačkog režima u Srbiji i dinastije Obrenovića, gorička »Soča« je objavila članak s naslovom »Srpske zadeve«, u kome je poentirana misao, da je nepopularna politika srpske naprednjačke vlade na spoljnom i unutrašnjem planu dovela do narodne bune u istočnoj Srbiji. Tamo je naglašeno, da radikalni, koji predvođe timočku bunu, decidirano ističu potrebu »da Srbija treba da ima sopstveni put«. ⁴⁹

Za razliku od napred navedenih liberalno orijentisanih slovenačkih listova, koji nisu gajili simpatije prema austrofilskoj politici kralja Milana i njegove naprednjačke vlade, organ slovenačkih klerikalaca, »Slovenec«, otvoreno je tu politiku ne samo podržavao već je od Srbije zahtevao da sa Austro-Ugarskom uspostavi još čvršće političke veze. Sredinom septembra, ovaj list je kratko saopštio da je kralj Milan odlikovao Otta Bismarcka ordenom Belog orla, a dva dana docnije u ovom listu je sa zadovoljstvom istaknuto da će kralj Milan posetiti Hamburg i da je imenovanje srpskog vladara vlasnikom Tršćanskog pešadijskog puka, broj 97, učinilo snažan utisak u Beogradu. Ali je u zadnjoj rečenici ove informacije, aludirajući na nepopularnost austrofilске politike srpskog kralja, sa ogorčenjem konstatovano: »samo je šteta što Beograd leži između Dunava i Save, te će zato utisak, uprkos tome da je tako veliki, prerano otploviti«. ⁵⁰ Zalažući se za prijateljstvo između Austro-Ugarske i Rusije, organ slovenačkih klerikalaca, krajem druge dekade septembra, kratko je informisao svoje čitaoce da je nemački kancelar, Otto Bismarck, organizovao protiv Rusije i Francuske savez koji sačinjavaju: Austro-Ugarska, Nemačka, Italija, Španija, Srbija i Rumunija. Ne osuđujući Srbiju što je, navodno, ušla u taj savez, nepoznati autor je naveo ovo: »Bismarck je skoro celu Evropu na bubanj skupio, kako bi se osigurao od Rusije i Francuske. Koliko će od te »Zlobne lige« kao stvarna potreba ostati druga je stvar! I to ćemo sačekati, jer nas od tog velikog trenutka deli samo neki mesec«. ⁵¹ Konačno, početkom treće dekade novembra, ovaj list je preporučio Srbiji da održi što prisijske političke odnose sa Austro-Ugarskom i da uloži potreban napor da za tu politiku pridobije i prosti narod. ⁵²

Koliko smo mogli utvrditi, tokom 1884. i 1885, do izbijanja srpsko-bugarskog rata, slovenački listovi nisu objavljivali značajnija saopštenja ili, pak, članke u kojima se tretira pitanje odnosa između Srbije i Austro-Ugarske. Verovatno da je do toga došlo iz razloga što su ti odnosi po ugušenju timočke bune, pa nadalje, bili još čvršći nego ranije, budući da je kralj Milan, kao glavni pobornik austrofilске politike, ⁵³ za sebe obezbedio neograničenu vladavinu, pa iz tog područja zaista slove-

Avstriji in mlado Srbijo ne bodo več prijateljske, kakor so bile doslej, da se v knežjem konaku v Belemgradu naseli drug. avstrijski politiki nasproten vpliv, ter da vse kombinacije ki so se snovale o pristopu Srbije k srednje-evropske zvezi, ter povodom Milanovega potovanja dobila nekako potrdilo, splovajo po vodi« (»Slovenski Narod« 217, 22. IX 1883).

⁴⁹ O gornjem je tamo doslovno rečeno ovo: »Nastali sti dve glavni stranki: vladna in narodna, kraljeva in radikalna. Pri letošnjih volitvah zmagali so radikanci; ali kralj je imenoval novo ministarstvo. ki je radikalcem še bolj nasprotno. nego prejšnje, in je skupščino (državni zbor) razpustil. Radikalci zahtevajo naj bi Srbija hodila svojo pot. naj bi ne bila navezana na zunanje države, naj bi s svojim umom i svojo močjo priborili si spoštovanje in čast pred drugimi narodi, ter očitajo vladi, da se ozira na sosednje države več. nego bi smelo biti« (»Soča« 45, 9. XI 1883). — Opširnije o dolasku na vlast vlade Nikole Hristića, iako su radikali ubedljivo pobedili na parlamentarnim izborima u Srbiji, 7/19. septembra 1883. i spoljnopoličkom konceptu radikala, koji su, nasuprot austrofilskoj politici naprednjaka, zagovarali savez balkanskih država osloncem na Rusiju i obaveštenosti Slovenaca o tome, v.: P. Luković, Sloveni i timočka buna. 1883. godine ..., str. 44—46, 53, 60—61.

⁵⁰ Up.: »Slovenec« 136, 137 od 15. i 17. IX 1883.

⁵¹ »Slovenec« 139, 19. IX 1883.

⁵² To lapidarno saopštenje glasi: »Srbiji je po vsem na tem ležeče, da si ohrani v Avstriji dobre prijatelje, in ona že ve, zakaj i le naj bi bolj na to gledala, da si za to prijateljstvo tudi prosti narod pridobi, kar mu bo šele pravo jedro dalo« (»Slovenec« 193, 22. XI 1883).

⁵³ Što se naročito potvrdilo početkom juna 1885, kada je kralj Milan predložio bečkoj vladi da se Tajnoj konvenciji, koja je imala deset članova, doda još pet novih. Taj korak preduzeo je kralj Milan iz straha od novih unutrašnjih potresa na podsticaj ruskih agenata, čiji je rad po ugušenju timočke bune ojačao. Sadržaj pet novopredloženih članova Tajnoj konvenciji svodio se na potpuno potčinjavanje Obrenovića Habsburgovcima. Srbija ne bi postala pokrajina Habsburške Monarhije, ali je njen kralj trebalo da postane austrijski vazal i ostane na srpskom prestolu dotle dokle austrijski car nalazi za shodno. Po silasku s prestola, srpski kralj postaje austrijski državljani, a njegov sin nasleđuje očev presto samo ako na to pristane austrijski car. Taj nacrt, o tešijem vezivanju Srbije za Austro-Ugarsku nije se ostvario, jer ga je na sastanku sa kraljem Milanom u Beču, 26 (8. juna) maja 1885, austrougarski ministar spoljnih poslova, Gustav Kálnoky, odlučno odbacio, istakavši, kao najvažnije, da bi Austro-Ugarska, ako bi to bio njen cilj, »radlje ušla s vojskom u Srbiju, nego što bi je kupovala od kralja Milana« (S. Jovanović, Druga naprednjačka vlada, Vlada Milana Obrenovića, knj. treća, Sabrana dela Slobodana Jovanovića, IX ..., str. 209—215).

nački listovi nisu mogli ništa novo niti, pak, zanimljivo prezentirati svojim čitaocima. U tom pogledu čine izuzetak službeni list Pokrajinske vlade za Kranjsku, »Laibacher Zeitung«, i njegov večernji prilog, »Ljubljanski List«. Naime, početkom maja 1884, ljubljanski večernji dnevni list objavio je uvodnik s naslovom »Avstrija in Slovani na Balkanskom poluotoku«. Pored ostalog, u sklopu ovog uvodnika, njegov anonimni autor se zalaže za trajne prijateljske odnose između Srbije i Austro-Ugarske, kako bi se obezbedila prevlast Habsburškoj Monarhiji na Balkanskom poluostrvu. On ističe da je u nedavnoj prošlosti, Austrija prema Srbima i drugim balkanskim narodima vodila posve pogrešnu politiku. Ta politika je sadržavala dve osnovne greške: 1) legitimnost, čiji je glavni pobornik bio poznati austrijski kancelar, Clemens Wenzel Lothar Metternich, ispoljenim u odlučnim nastojanjima Beča da »drugima nametne preživele državne oblike«; i 2) neprijateljsko držanje prema nacionalnooslobodilačkom pokretu Srba, počev od prvog srpskog ustanka pa nadalje. Te greške prema Srbiji počele su da se ispravljaju podrškom srpskih zahteva za preuzimanje od Turske spornih gradova 1867. U najnovije vreme Austro-Ugarska poklanja znatno veću pažnju učvršćenju svojih prijateljskih odnosa sa balkanskim državama, posebno prema Srbiji i iskreno »pozdravlja napredujuće države na slovenskom jugu«. ⁵⁴ Organ Pokrajinske vlade za Kranjsku objavio je, početkom avgusta 1884, najvažnije iz intervjua korespondenta pariskog republikanskog dnevnog lista, »Journal des Débats«, sa kraljem Milanom u Beogradu. ⁵⁵

Sprovođeci proaustrijski spoljopolitički kurs, srpska naprednjačka vlada je organizovala i sprovela u delo svečani doček, 16/28. aprila 1884, u Beogradu nadvojvode Rudolfa Franza Karla Josepha, austrougarskog prestolonaslednika i njegove supruge Stefanijske, na čemu se telegramom zahvalio, nakon završetka posete i povratka nadvojvode u Beč, prestolonaslednikov otac, austrijski car Franz Joseph, naslovljenom na kralja Milana iz Beča, 17/29. aprila 1884. u 8 sati. ⁵⁶ Kako je prestolonaslednik Rudolf bio, poput kralja Milana, rusofobski nastrojen, priželjkjujući što skorije izbijanje rata između Habsburške Monarhije i Rusije, to je u razgovoru sa svojim domaćinom u Beogradu, svakako ovome sugerirao misao, da se ubuduće, što je moguće, čvršće veže za svog moćnog suseda, Austro-Ugarsku. ⁵⁷

Dosta uočljivu pažnju dolasku prestolonaslednika Rudolfa u Srbiju posvetili su »Slovenec«, »Novice«, »Laibacher Zeitung« i »Ljubljanski List«. Oni su objavili saopštenja i potanko u njima naveli podatke o opsežnim pripremama izvršenim u Srbiji za doček visokog gosta. Za vreme kratkotrajnog boravka nadvojvode Rudolfa i po njegovom odlasku u Beč, ovi listovi su obavestili svoje čitaoce, uglavnom, o sledećem: da je austrougarskom prestolonasledniku u Beogradu priređen svečani doček; da je visokog gosta primio kralj Milan i zadržao se s njim u srdačnom i dugom razgovoru; da je nadvojvoda Rudolf na veoma svečan način ispraćen iz Beograda od najviših ličnosti Kraljevine Srbije; da u Srbiji vlada velika radost zbog posete tako visoke ličnosti iz susedne moćne države; i da će poseta austrougarskog prestolonaslednika u znatnoj meri unaprediti prijateljske odnose između Srbije i Austro-

⁵⁴ »Ljubljanski List« 54, 3. V 1884.

⁵⁵ Taj deo izjave kralja Milana, objavljen u rubrici »Ausland«, glasi: »(Serbien). Der Correspondent des 'Journal des Débats' hatte jüngst mit dem Könige von Serbien ein Interview. Die Aeusserungen des Königs sind in mancher Hinsicht interessant, um wiedergegeben zu werden. Wir müssen wünschen, dass der Berliner Vertrag so lange als möglich dauere; es ist unsere Garantie, unsere Gesetz, Oesterreich und Deutschland, sagte der König weiter, rahten ihm, auf der einmal eingeschlagenen Bahn des Fortschrittes zu bleiben, während Russland uns mit Vergnügen in den patriarchalischen Zuständen verharren würde. Der Correspondent erlaubte sich hier eine Bemerkung über die Uneigennützigkeit Frankreich Serbien gegenüber, worauf der König lebhaft erwiderte: 'Für die französische Unternehmungen hege ich das grösste Wohlwollen, aber auch die industriellen Unternehmungen Deutschland und Oesterreichs beunruhigen mich keineswegs. Ich bin überzeugt, dass die beiden letzteren Staaten gegen die Bestimmungen des Berliner Vertrages nichts im Schilde führen und unsere Unabhängigkeit respectieren.' (»Laibacher Zeitung« 177, 2. VIII 1884, str. 1566).

⁵⁶ Ove, kao i druge vesti o poseti austrougarskog prestolonaslednika, organ vladajuće Napredne stranke, »Videlo«, objavilo je na najupečatljiviji način na 1. strani (up.: »Videlo« 43, 44, 45 od 15/27, 18/30, i 20 (2. V) IV 1884).

⁵⁷ Opširnije o političkom konceptu nadvojvode Rudolfa i rešenosti kralja Milana da sudbinu svoje zemlje učini što zavisnijom od Habsburške Monarhije po ugušenju timočke bune, v.: S. Jovanović, Druga naprednjačka vlada, Vlada Milana Obrenovića, knj. treća, Sabrana dela Slobodana Jovanovića, IX ..., str. 203—218.

Ugarske za dobrobit obe države.⁵⁸ Liberalno orijentisani listovi, kakav je slučaj bio sa »Slovenskim Narodom«, goričkom »Sočom« i tršćanskom »Edinosti«, objavljivali su vrlo kratka saopštenja u vezi posete prestolonaslednika Rudolfa Srbiji. Ti listovi su obavestavali svoje čitaoce o važnijim događajima, vezanim za ovu posetu, uzdržavajući se od komentara.⁵⁹

Dakle, kako se iz navedenog vidi, organ slovenačkih liberala, »Slovenski Narod«, prećutno je osuđivao politiku naslona Srbije na Austro-Ugarsku, naglašavajući otvoreno i sa žaljenjem da ona nije više jugoslovenski pijemont. Iz rezonovanja najčitanijeg slovenačkog lista o austrofilskoj politici srpskog vladara i njegove vlade, može se izvesti zaključak da takva politika nanosi veliku štetu političkom konceptu slovenske i jugoslovenske solidarnosti. Takvu liniju, u nešto umerenijem tonu, zastupali su i drugi liberalno orijentisani slovenački listovi: »Soča«, »Edinost« i, u izvesnoj meri, i konzervativni »Slovenski Gospodar«. Međutim, »Slovenec«, »Novice«, »Ljubljanski List«, »Laibacher Zeitung« i »Laibacher Wochenblatt« otvoreno su pozdravljali i podržavali proaustrougarsku političku orijentaciju Srbije u prvoj polovini osamdesetih godina prošlog veka, smatrajući to kao veoma važnu komponentu rešenja jugoslovenskog pitanja u sklopu Habsburške Monarhije, na čemu je naročito insistirao organ slovenačkih klerikalaca.

Srpsko-bugarski odnosi tokom 1884. pa do pred kraj 1885, o čemu smo potrebno rekli u uvodnom delu ovog odeljka, bili su u žiži interesovanja slovenačke javnosti. To se može zaključiti na osnovu mnogobrojnih saopštenja i sastava, objavljenih u slovenačkim listovima. Valja istaći, da su Slovenci sa žaljenjem primali vesti o konstantnom pogoršavanju srpsko-bugarskih odnosa u tom vremenu, gajeći, ipak, trajnu nadu u to, sve do izbijanja srpsko-bugarskog rata, da će preovladati zdrav razum i nesuglasice biti otklonjene. Kako mislimo, niže navedena svedočanstva iz slovenačkih listova potvrđuje opravdanost ovog gledišta. Početkom juna 1884, »Slovenski Narod« je, posredstvom kratkog saopštenja, obavestio svoje mnogobrojne čitaoce kako srpska vlada preti bugarskom kabinetu da će opozvati svog zastupnika iz Sofije ako ne udalji srpske emigrante od granice.⁶⁰ Iskreno se zalažući za puno oživotvorenje jugoslovenske solidarnosti, nepoznati autor ovog kratkog sastava lakonski je zaključio: »Treba se nadati da će se spor izravnati.«⁶¹ Tri dana docnije, ovaj list je sasvim tačno saopštio, da se srpsko-bugarski odnosi sve više zaoštravaju. Do toga je došlo otuda, što su Bugari proterali srpsku stražu iz karaule na spornom graničnom zemljištu i poseli ovaj fortifikacijski objekat. Nakon toga je Srbija, kako se u ovom saopštenju ističe, ultimativno zahtevala, pod pretnjom prekida diplomatskih odnosa, da Bugari za tri dana evakuišu posednutu karaulu. Komentarišući novonastalu situaciju između Beograda i Sofije, redakcija ovog lista je izrazila svoje žaljenje i zabrinutost zbog toga, a i uverenost u to, da Bugarska neće ispuniti srpski zahtev. Pa i pored toga, na kraju ovog saopštenja izražen je tračak nade da će na insistiranje Nemačke i Rusije Bugarska popustiti i udovoljiti zahtevima Srbije.⁶² Dalje je, u broju od 13. juna, najpopularniji slovenački list tačno obavestio svoje čitaoce o prekidu diplomatskih odnosa između Srbije i Bugarske, a dan docnije, kao najvažnije, naveo je da emigranti iz Bugarske upadaju na srpsku teritoriju i da je kod jednog od njih uhvaćen letak u kome se poziva srpski narod na ustanak, dok je u broju od 16. juna navedeno ovo: da srpska vlada odašilje vojne snage na gra-

⁵⁸ Up.: »Slovenec« 50, 54, 55, 57, 101, 116 od 29. II, 5, 6, 8. III, 2. i 20. V 1884; »Novice« 14, 18, 19 od 2. 30. IV i 7. V 1884, str. 112, 146, 152; »Laibacher Zeitung« 53, 77, 100, 101, 102 od 4. III, 3. IV, 1, 2. i 3. V 1884, str. 439, 648, 847–848, 855–856, 863; »Ljubljanski List« 53, 54 od 2. i 3. V 1884.

⁵⁹ Up.: »Slovenski Narod« 95, 97, 98, 99, 100, 101, 103 od 25, 28, 29, 30. IV, 1, 2. i 5. V 1884; »Soča« 18, 19 od 30. IV i 7. V 1884; »Edinost« 24, 32, 42 od 22. II, 19. IV i 24. V 1884.

⁶⁰ Taj deo saopštenja doslovno glasi: »Srpska vlada žuga bolgarskej, da odpokliče svojega zastopnika iz Srbije. Blizu srpsko-bolgarske meje se je nastanilo već srbskih emigrantov in ti neki nadlegujejo srbsko mejo. Bolgarska vlada tega ne ovira, to pa jezi Srbijo, ki se vedno boji, da bi zopet ne izbruhnil ustanek« (»Slovenski Narod« 127, 4. VI 1884).

⁶¹ »Nadejati se je pa«, doslovno stoji na kraju ovog saopštenja, »da se bodo stvari mej obema državami mirneje poravnale, kakor sedaj kaže, in srbski državniki bodo prevideli, da so malo predaleč poslegli« (»Slovenski Narod« 127, 4. VI 1884).

⁶² »Slovenski Narod« 130, 7. VI 1884.

nicu prema Bugarskoj, dok bugarski kabinet tako ne postupa, jer se nada mirnom rešenju spora sa Srbijom; da bugarska vlada tvrdi kako joj nije poznato o prelasku emigranata na srpsku teritoriju; da merodavni iz Srbije tvrde, kako su više puta srpski emigranti iz Bugarske upadali u Srbiju i tamo opljačkali i ubili više lica; i da će velesile nastojati da se dobro upoznaju sa bugarskim i srpskim optužbama, pa će potom posredovati u cilju iznalaženja pravednog rešenja za srpsko-bugarski spor.⁶³

Dalje je »Slovenski Narod«, u broju od 17. juna, saopšteno da će se, prema vesti iz Berlina, angažovanjem velesila, srpsko-bugarski spor mirnim putem rešiti, a tri dana docnije, rečeno je kako će Austro-Ugarska uticati na Srbiju, a Rusija na Bugarsku da se spor izgadi, pa je potom, u broju od 23. juna, u ovom listu naglašeno kako je srpsko-bugarski spor izglađen, dok je, dva dana docnije, organ slovenačkih liberala saopštio kako su se opunomoćenici Austro-Ugarske, Nemačke i Rusije sastali sa srpskom vladom, prilikom čega je predstavnik Nemačke predložio da velike sile zahtevaju od Bugarske da premesti srpske emigrante u istočnu Bugarsku.⁶⁴ Krajem juna je organ slovenačkih liberala preuzeo iz »Politische Correspondenz« sadržaj dve note bugarskog Ministarstva inostranih poslova, dostavljenih srpskom agentu u Sofiji. U njima je navedeno ovo: 1) bugarska vlada nije imala nikakve veze sa srpskom stražom s one strane granice, »već su jedino vidinske vlasti povratile neke naoružane srpske građane, koji su se potucali po bugarskoj zemlji«, kako je navedeno u prvoj noti; i 2) Bugarska je bila dužna da, po odredbama međunarodnog prava, primi srpske političke emigrante i da ih, shodno tome, ne može proterati iz Sofije i Vidina, što ukazuje na to, »da Bugarska nije ništa učinila protivno međunarodnom pravu, pa joj se ne može pripisati nikakva odgovornost«, kako se ističe u drugoj noti, dok je u ovom listu, nepun mesec dana docnije, izraženo uverenje da će diplomatski predstavnici Austro-Ugarske, Nemačke i Rusije nastojati da posreduju u Beogradu i Sofiji u cilju iznalaženja za obe strane prihvatljivog rešenja, kako bi srpsko-bugarski spor bio trajno rešen.⁶⁵ Dalje je ovaj list, u broju od 26. jula, kratko saopštio kako će srpska vlada »lakše doseći sporazum sa novom bugarskom vladom«, a dva dana docnije rečeno je, osloncem na podatke iz »Politische Correspondenz«, kako su Rusija, Austro-Ugarska i Nemačka došle do uverenja »da je Bugarska neopravdano posela Bregovo, jer dotični kraj pripada Srbiji«. Zbog toga će velike sile nastojati da Srbija, uz odštetu ili zamenu za bugarsku teritoriju na levoj obali reke Timoka, prepusti sporno zemljište Bugarskoj, »dok će se od bugarske vlade zahtevati da onemogući uznemiravanje susedne države od strane srpskih emigranata i ne dozvoli im da se nasele u pograničnim gradovima i varošima, među koje ne spada glavni grad države, Sofija«.⁶⁷ Otada, pa do kraja 1884, organ slove-

⁶³ Up.: »Slovenski Narod« 134, 135, 136 od 13, 14. i 16. VI 1884. — Radi se o sporu između Srbije i Bugarske zbog zemljišta, koje je knez Miloš kupio od Turske tridesetih godina devetnaestog veka, kada je timočki kraj pripao Srbiji. Tada je ovo zemljište ležalo na levoj obali Timoka, te tako bilo, ne-sporno, u sastavu srpske teritorije, budući da je pomenuta reka delila srpsku od turske teritorije. Nešto kasnije, promenom toka Timoka, ovo zemljište se našlo na desnoj obali pomenute reke, koja je pripadala Turskoj. No, bez obzira na to, Porta do Berlinskog kongresa, niti bugarska vlada posle njega, nisu sporele pravo Srbije na bregovsko zemljište, na kome se nalazila i jedna karaula sa srpskom posadom. Kao odgovor na protest Srbije u Sofiji zbog prelaska njenih emigranata sa područja Vidina na srpsko zemljište, Bugarska je odgovorila protestom zbog postojanja srpske straže u karauli Bregovo, budući da se, navodno, ovaj fortifikacijski objekat nalazi na bugarskom zemljištu, i pretnjom da će vojnom silom zauzeti karaulu, ako Srbija ne povuče iz nje svoju posadu. Kako Srbija nije povukla posadu iz karaula, to je bugarska vojna jedinica proterala srpsku posadu iz karaula Bregova, 22 (3. juna) maja 1884. Kako Bugarska nije u roku od tri dana evakuisala posednutu karaulu, kako se izričito zahtevalo u srpskom ultimatumu, to je 28 (9. juna) maja 1884. došlo do prekida diplomatskih odnosa između Bugarske i Srbije. Krivicu za ovo snose obe strane: Bugarska, jer je naduvala bregovsko pitanje, da bi skrenula pažnju na emigrantskog problema, pošto protiv srpskih emigranata, radi njihove popularnosti kod bugarskog naroda, nije ništa smela preduzeti, a Srbija, jer je postupila isuviše prenaplašeno, budući da je uputila ultimatum bugarskoj vladi ne samo zbog bregovskog već i emigrantskog pitanja, uplevši u isti zavešljaj i mitropolita Mihaila, koji je tada boravio u Sofiji, a koga je knez Milan kao liberala i austrofoba uklonio s položaja srpskog mitropolita, krajem oktobra 1881. što je naročito ljutito Rusiju, koja je podržavala Bugarsku, a otežalo Austro-Ugarskoj podršku Srbiji kao savezniku (S. Jovanović, Druga naprednjačka vlada, Vlada Milana Obrenovića, knj. treća, Sabrana dela Slobodana Jovanovića, IX . . . , str. 193—198).

⁶⁴ Up.: »Slovenski Narod« 137, 140, 142, 144 od 17, 20, 23. i 25. VI 1884.

⁶⁵ Up.: »Slovenski Narod« 147, 169 od 28. VI i 24. VII 1884.

⁶⁶ kojoj je stajao na čelu od 29 (11. jula) juna 1884. do 9/21. avgusta 1886. lider Liberalne stranke, Petko Karavelov (Enciklopedija B. Igarija, B. Igariska akademija na naukite, tom 3, Sofija, 1882, str. 327).

⁶⁷ Up.: »Slovenski Narod« 171, 172 od 26. i 28. VII 1884.

načkih liberala osvrnuo se je još nekoliko puta, posredstvom kratkih saopštenja, na srpsko-bugarske odnose. Sadržaj ovih saopštenja može se, uglavnom, svesti na sledeće: da je Bugarska, »uvođenjem visoke izvozne i uvozne carine«, kako se rezonuje u Beogradu, »odlučila da sa Srbijom vodi ekonomsku borbu«, kako je naglašeno u broju od 19. septembra,⁶⁸ da će se, navodno, zalaganjem bugarskog kneza, Alexandra Battenberga, i velikih sila, uskoro srpsko-bugarski spor rešiti povoljno i na zadovoljstvo obe zainteresovane strane, kako je istaknuto u broju od 13. novembra; da je srpsko-bugarski spor poravnan i »da će se uskoro obnoviti diplomatski odnosi između Srbije i Bugarske«, kako je navedeno u saopštenju od 9, 17. i 18. decembra; da je srpsko-bugarski sporazum o obostrano zadovoljavajućem rešenju pograničnog spora i u vezi srpskih izbeglica, postignutog na pregovorima između srpskog kralja i bugarskog kneza, anuliran, pošto bugarska vlada nije htela priznati za važeće zaključke pregovora između bugarskog i srpskog vladara, radi čega srpska vlada, iz obzira prema knezu, neće pregovarati s bugarskom vladom, zabeleženo je u broju od 27. decembra; i da je bugarski predsednik vlade, Petko Karavelov, izjavio kako je pod presijom bugarskog Narodnog sabora odbacio sporazum dvaju vladara o rešenju srpsko-bugarskog spora, te je odlučio da demisionira,⁶⁹ preporučivši, »da se za poravnanje srpsko-bugarskog spora ustanovi međunarodna komisija sa pravom odlučivanja«, kako je navedeno u saopštenju, objavljenom u broju od 29. decembra organa slovenačkih liberala.⁷⁰ Poput »Slovenskog Naroda«, objavila su i druga dva liberalno orijentisana slovenačka lista, »Edinost« i »Soča«, nekoliko saopštenja o srpsko-bugarskom sporu. U tim lapidarnim saopštenjima, pored navođenja glavnih događaja vezanih za pogoršavanje srpsko-bugarskih odnosa i preduzetih mera za njihovo povoljno rešenje za obe strane, prisutno je žaljenje što je do toga došlo i iskrena želja da se povрати poverenje i prijateljstvo između dva bratska naroda.⁷¹

I organ slovenačkih klerikalaca, »Slovenec«, koji od 11. jula 1883. postaje dnevnik, posvetio je dosta pažnje srpsko-bugarskim nesuglasicama, zalažući se za neodložno njihovo prevazilaženje i vaspostavljanje prijateljskih odnosa između dve susedne slovenske države. Valja istaći i to, da je odmah nakon izbijanja srpsko-bugarskog spora, ovaj list za to više okrivio Srbiju, a docnije Bugarsku, uz apelovanje na veselile da se što više angažuju u cilju normalizovanja odnosa između Sofije i Beograda. Tako je u ovom listu, u broju od 6. juna 1884, navedeno da je ne-

⁶⁸ što je tačno. Još pre prekida diplomatskih odnosa sa Srbijom, Bugarska je bila zavela vrlo visoke carinske tarife na glavne izvozne artikule Srbije: vino, kudolja i užarija. To je paralisalo svaku razmenu dobara. Za robu, uvezenu iz Bugarske, Srbija je, zbog odsustva trgovinskog ugovora sa ovom državom, primenjivala opštu tarifu (V. J. Vučković, op. cit., str. 2).

⁶⁹ što nije tačno, jer vlada Petka Karavelova nije odbacila sporazum između srpskog i bugarskog vladara o likvidaciji srpsko-bugarskog spora zbog pritiska na nju bugarskog Narodnog sabora već Rusije. To podvlači Slobodan Jovanović, dok se u bugarskim glavnim delima o srpsko-bugarskom ratu taj detalj ne navodi (up.: S. Jovanović, Druga naprednjačka vlada, Vlada Milana Obrenovića, knj. treća, Sabrana dela Slobodana Jovanovića, IX ..., str. 200; Ščab na armijata-Voenno-istoričeska komisija, Istorija na Srbsko-blgarskata vojna 1885 god. ..., str. 58—59; J. Mitev, Istorija na Srbsko-blgarskata vojna 1885 ..., str. 55—57; D. Kosev, Obščestveno-ikonomičesko i političesko razvitie sled osvoboždenieto (1878—1885) ..., str. 80—81). — Petko Karavelov je od 29 (11. jula) juna 1884. do 9/21. avgusta 1886. bio ministar finansija i predsednik bugarske vlade. Pored toga do 1/13. januara 1885. imao je i resore puteva i saobraćaja kao i društvenih gradilišta. Dakle, početkom 1885. nije dao ostavku na položaj predsednika bugarske vlade (Enciklopedija Blgarija, Blgarska akademija na naukite ..., str. 327).

⁷⁰ Up.: »Slovenski Narod« 216, 262, 283, 290, 291, 297, 298 od 19. IX, 13. XI, 9, 17, 18, 27. i 29. XII 1884. — Pobjavši se da srpsko-bugarski spor ne dovede do ratnog sukoba, iako ni srpska niti, pak, bugarska strana, zbog vrlo skućenih finansijskih sredstava, nije ozbiljno pomišljala na rat. Trojcarski savez je odlučio da interveniše. Austro-Ugarska je bila na strani Srbije, a Rusija na strani Bugarske, dok Nemačka kao neutralna imala je da presudi. Početkom jula 1884. Nemačka je stala na stanovište da je u emigrantskom pitanju Srbija u pravu, dok je u bregovskom pitanju srpsko gledište manje osnovano, iako Bugarska po tom pitanju »duguje zadovoljenje« zbog napada na srpsku karaulu. S tim zaključkom je Srbija mogla biti zadovoljna. No, pre donošenja odluke po ovom pitanju od strane sila Trojcarskog saveza, bugarski knez je ponudio u avgustu 1884. srpskom kralju da njih dvojica, putem pregovora, skinu s dnevnog reda srpsko-bugarski spor. Dva vladara su se sporazumela: 1) da Bugarska vrati Srbiji otetu karaulu, a potom da se izvrši ispravka granice, te bi se tom prilikom razmenilo srpsko zemljište kod Bregova za neko bugarsko imanje koje je ležalo na srpskoj teritoriji; i 2) da se srpskim emigrantima u Bugarskoj zabrani boravak u pograničnoj zoni prema srpskoj granici od 50 km. Pod pritiskom ruske vlade, bugarski ministri su odbili da prihvate ovaj sporazum, pa su dalji pregovori obustavljeni, novembra 1884. a shodno tome, nisu uspostavljeni diplomatski odnosi između Srbije i Bugarske (up.: Ščab na armijata-Voenno-istoričeska komisija, Istorija na Srbsko-blgarskata vojna 1885 god. ..., str. 58—59; S. Jovanović, Druga naprednjačka vlada, Vlada Milana Obrenovića, knj. treća, Sabrana dela Slobodana Jovanovića, IX ..., str. 198—201; V. J. Vučković, op. cit., str. 8—9).

⁷¹ Up.: »Edinost« 45, 46, 47, 48, 49, 64, 99, 103 od 4, 7, 11, 14, 18. VI, 30. VII, 10. i 24. XII 1884; »Soča« 23, 24, 25, 26, 31 od 6, 13, 20, 27. VI i 1. VIII 1884.

opravdano došlo do zategnutih odnosa između Srbije i Bugarske,⁷² a tri dana docnije, nakon navođenja da je Srbija zapretila prekidom diplomatskih odnosa sa Bugarskom, ako joj za tri dana povoljno ne odgovori što je tolerisala srpske emigrante i što je »više puta uznemiravala srpske stražare«, u saopštenju ovog lista istaknuto je: »U Beogradu su otpočeli sa sabljom klopirati, jer im nedostaje druga rasonoda, posebno sada kada zaseda Skupština u Nišu«, dok je narednog dana rečeno, da je srpska Narodna skupština bespogovorno odobrila sve korake srpske vlade u vezi novonastale situacije u odnosima sa Bugarskom, uz napomenu da se valja nadati akciji velikih sila u cilju prevazilaženja nesporazuma između Bugarske i Srbije.⁷³ Dva dana nakon prekida diplomatskih odnosa između Srbije i Bugarske, tj. u broju od 11. juna, objavio je »Slovenec« nešto duže saopštenje, u kome je obavestio slovenačku javnost o tome, »da je srpski diplomatski agent svoju agenciju u Sofiji zatvorio, ključ u džep stavio i odveo se prema Nišu«, jer mu bugarska vlada nije povoljno odgovorila na ultimativan zahtev ministra Garašanina.⁷⁴ Kao najvažnije, u ovom saopštenju je istaknuto: da je srećna okolnost što su zasada dobri odnosi između Rusije i Austro-Ugarske, jer bi, u protivnom, eventualni sukob između Srbije i Bugarske mogao prouzrokovati rat između dve pomenute velike sile, koje će, vodeći računa o obostranim interesima, nastojati da se ovaj spor između dve susedne slovenske zemlje reši mirnim putem; i da je za taj sukob glavni krivac Srbija.⁷⁵ U saopštenju ovog lista od 13. juna, nakon tačnog obaveštenja kako je bugarski diplomatski agent napustio Beograd, istaknuto je, u smislu komentara, da je »Srbija u ovoj stvari preterivala i da bi, kako se vidi, veoma rado odmah s topovima najvećeg kalibra počela pucati na Bugarsku«, a dan docnije rečeno je, da je srpska Narodna skupština na tajnoj sednici u Nišu odobrila izvođenje delimične mobilizacije i slanje trupa na granicu prema Bugarskoj. Smatrajući, da ta odluka, bez saglasnosti velikih sila, ne može imati dalekosežne posledice, anonimni autor ovog saopštenja, u tom smislu zaključuje sledeće: »Šta će biti sada? Ništa! Ta poznato je, da se supa nikako ne jede tako vruća odmah pošto se skuva. Izvesno vreme će sa sabljom protandrkati, dok će se stvar negde u inostranstvu rešiti i ako bude trebalo, kategorično, da više ne bude ni reči o tome.«⁷⁶ Pomno prateći sistematsko pogoršavanje srpsko-bugarskih odnosa, organ slovenačkih klerikalaca bio je uveren u to, da će sile Trojecarskog saveza uspeti da eliminišu nesporazume između Sofije i Beograda i obezbede trajan mir na Balkanu. U broju od 16. juna, u ovom listu je rečeno da će Rusija i Austro-Ugarska posredovati u srpsko-bugarskom sporu, što bi značilo da Rusija priznaje pokroviteljstvo Habsburške Monarhije nad Kneževinom Srbijom, a dan docnije u »Slovencu« je naglašeno, da je Srbija grubim nastupom prouzrokovala spor i da su evropske velike sile već preduzele potrebne korake kako bi doznale prave uzroke koji su doveli do prekida diplomatskih odnosa između Srbije i Bugarske i pronašle modus vivendi za trajno izmirenje između dve susedne balkanske države.⁷⁷ Nakon

⁷² o čemu tamo stoji doslovno zabeleženo ovo: »Med Srbijo in Bolgarijo so se strune zarad mejnih prepriov bolj napete, kakor pa je stvari sami koristno. Nadjati se je, da bota kočljivo stvar bolgarski knez Aleksander in kralj Milan sama v roke vzela in tako po najkrajšem in najboljšem potu dognala, kar njune oblastni ne morejo dognati brez prepira, ki bi vtegnil pomenljiv in še celo usodepoln postati, ako se o pravem času ne potlači. Sicer pa obema državama pod milim Bogom ni nič bolj potrebnega, kakor miru in reda, ako hočeta napredovati po poti napredka, kjer se sedaj nahajata.« (»Slovenec« 129, 6. VI 1884).

⁷³ Up.: »Slovenec« 129, 131, 132 od 6., 9. i 10. VI 1884.

⁷⁴ Srpski diplomatski agent, Djoka Simić, napustio je Sofiju 28 (9. juna) maja 1884, pa je otada srpske interese u Bugarskoj zastupao grčki diplomatski agent, kome je u tu svrhu dodeljen srpski službenik, Dimitrije Bodi (V. J. Vučković, op. cit., str. 7—8).

⁷⁵ Najvažniji deo ovog saopštenja, posle opaske da je Austro-Ugarska osvedočeni prijatelj mladom srpskom kralju, koji je pod velikim uticajem predsednika srpske vlade, Milutina Garašanina, glasi: »Velika sreća, da nobena omenjenih dežel nima toliko oblasti in pravice, da bi brez privolenja velesil lahko za puško prijala, drugače bi si sedaj le Srbi in Bolgari v lase skočili. Še večja sreća je pa, da ste si prijateljici tudi obe pokroviteljski velesili — Avstrija in Rusija in boste 'stvar' vrvnali, da bo za vse prav. Ko bi bile sedaj-le, recimo, strune med Avstrijo in Rusijo napete, kakor so bile pred nekaj meseci, dal bi pač srpsko-bolgarski prepri najlepši povod, da bi se avstrijski in ruski vojnici drug drugemu bližati jeli, kajti Rusija ima svojo očetovalsko oko na Bolgarsko obrnjeno, Srbija je pa dobra prijateljica Avstriji in Srbija je prava za prav tista, ki je prepri iz trte zvila. Res je nekaj povoda zanj imela, pa bila bi se vendar dala cela zadeva po lepem potu poravnati.« (»Slovenec« 133, 11. VI 1884).

⁷⁶ Up.: »Slovenec« 134, 135 od 13. i 14. VI 1884.

⁷⁷ Up.: »Slovenec« 136, 137 od 16. i 17. VI 1884.

ovećeg broja saopštenja, koja se odnose na konstantno pogoršavanje odnosa između Bugarske i Srbije, »Slovenec« je našao za shodno da svojim čitaocima prezentira glavne uzroke koji su doveli do nepoželjnih bugarsko-srpskih nesuglasica i sa svoje strane dā određenu kvalifikaciju stepena pojedinačne odgovornosti dve zavađene susedne slovenske države. Naime, u broju od 18. juna 1884, organ slovenačkih klerikalaca je objavio uvodnik s naslovom »Bolgarsko-srpski razpor«, u kome je, dobrim delom, revidirao svoj stav o krivcu za pogoršanje srpsko-bugarskih političkih odnosa, jer za to ne osuđuje isključivo vladu Srbije. U ovom uvodniku je, kao najvažnije, navedeno sledeće: a) da je u rejonu Bregova dolazilo više puta do srpsko-bugarskih oružanih incidenata, u kojima su na bugarskoj strani uzeli učešća i srpski emigranti; b) da su bugarske vlasti bile snishodljive prema srpskim emigrantima i njihovim upadima na srpsku teritoriju, pa je predsednik srpske vlade, Milutin Garašanin, opravdano zahtevao »da Bugarska napravi red«; c) da su za pogoršanje srpsko-bugarskih odnosa najviše krivi prebegli u Bugarsku vodi Radikalne stranke;⁷⁸ i d) da je jedan od glavnih uzroka prekida diplomatskih odnosa između Srbije i Bugarske bio proterivanje srpske posade iz karaule Bregova od bugarskih oružanih snaga. Na kraju ovog saopštenja rečeno je ovo: »Nadamo se, da će se svađa na zadovoljavajući način za obe strane poravnati uprkos zlim namerama srpskih i bugarskih radikala«.⁷⁹ Dalje je ovaj list do kraja 1884. godine, poput »Slovenskog Naroda«, objavio nekoliko kratkih saopštenja, u kojima se, kao najvažnije, ističe da zalaganje sila Trojecarskog saveza i najodgovornijih državnika dveju susednih slovenskih država nije dalo očekivane rezultate, te je i dalje na snazi prekid diplomatskih odnosa između Bugarske i Srbije.⁸⁰ Valja reći, da su »Novice« i »Slovenski Gospodar« obavestili svoje čitaoce samo o tome, kako su se odnosi između Srbije i Bugarske pogoršali zbog graničnog spora, te će velike sile nastojati da nađu za obe strane zadovoljavajuće rešenje i tako normalizuju odnose između Sofije i Beograda.⁸¹

Organ Pokrajinske vlade za Kranjsku, »Laibacher Zeitung«, objavio je veći broj saopštenja posvećenih pogoršanju srpsko-bugarskih odnosa. Kao eksponent politike bečke vlade, pored pedantnog navođenja događaja koji su prouzrokovali takvo stanje u odnosima između Beograda i Sofije, naročito je naglasio, da su srpski politički emigranti u Bugarskoj, upadajući na srpsku teritoriju na mig bugarske vlade, bili glavni faktor koji je neminovno prouzrokovao napetu situaciju u odnosima između Bugarske i Srbije, što je i organ domaćih Nemaca, »Laibacher Wochenblatt« isticao. Pored toga, »Laibacher Zeitung« je podvrgla oštroj kritici bugarsku vladu zbog toga što je zavela tako visoke carinske tarife na glavne srpske izvozne artikule. Uzdaajući se u uspešnu intervenciju sila Trojecarskog saveza u pravcu poboljšanja ukupnih bugarsko-srpskih odnosa, ovaj list je bio uveren, da će Austro-Ugarska, Nemačka i Rusija iznaći najbolje rešenje u cilju povratka poverenja između Srba i Bugara.⁸² Večernji dodatak organu Pokrajinske vlade za Kranjsku, »Ljubljanski List«, objavio je veći broj saopštenja posvećenih pogoršanim odnosima između Bugarske i Srbije. Posredstvom tih saopštenja, ovaj dnevnik je blagovremeno upoznao

⁷⁸ O doprinosu radikala kao emigranata, u odsudnom smislu, na pogoršavanju srpsko-bugarskih odnosa u ovom saopštenju je rečeno ovo: »Ako se ne motimo, je vse te zmešnjave napravila druhal srbskih radikalnih ustašev-ubežnikov, ktere je srbska vlada kot rovarje pregnala in so na Bolgarskem gostoljubno bili sprejeti. Iz domovine že vzeli so s saboj smrtno sovraštvo do srbske vlade, in to do vsake, ktera ne bi obstala iz radikalnih prekucuhov; to sovraštvo gojili so iz začetka tiho pod gostoljubno streho bolgarsko, dokler jim ono v prsih ni prekipilo do vrhunca, nakar potem niso mirovali, dokler niso pridobili bolgarske vlade za-se, ktera se jim je na limance vsedla« (»Slovenec« 138, 18. VI 1884). — Srpski emigranti u Bugarskoj dobijali su političku potporu od ruske vlade i novac od Slavjanskog dobrotvornog komiteta u Petrogradu. Nalazeći se pod uticajem ruske diplomatije, bugarska vlada je srpskim emigrantima »gledala mnogo štošta kroz prste« (S. Jovanović, Druga naprednjačka vlada, Vlada Milana Obrenovića, knj. treća, Sabrana dela Slobodana Jovanovića, IX ..., str. 202).

⁷⁹ »Slovenski Narod« 138, 18. VI 1884.

⁸⁰ Up.: »Slovenec« 140, 143, 147, 152, 159, 170, 171, 179, 244, 246 od 20, 24, 28. VI, 4, 12, 25, 26. VII, 5. VIII, 22. X i 15. XI 1884.

⁸¹ Up.: »Novice« 25, 53 od 18. VI i 31. XII 1884, str. 204, 425; »Slovenski Gospodar« 24, 12. VI 1884, str. 189.

⁸² Up.: »Laibacher Zeitung« 128, 129, 132, 134, 136, 137, 139, 146, 158, 177, 193, 198, 213, 266, 284, 291, 295, 298 od 5, 6, 10, 13, 16, 17, 19, 27. VI, 11. VII, 2, 22, 28. VIII, 16. IX, 18. XI, 10, 18, 23. i 29. XII 1884, str. 1078, 1086, 1108, 1122, 1144, 1152, 1168, 1220, 1314—1315, 1466, 1598, 1639, 1763, 2195, 2342, 2403, 2440, 2471; »Laibacher Wochenblatt« 200, 201, 202 od 7, 14, 21. VI 1884.

slovenačku javnost o događajima koji su presudno uticali na ubrzano zaoštavanje odnosa između dve susedne slovenske države. Ta saopštenja, sem uvodnika s naslovom »Položaj v Srbiji«, u kome je sa žaljenjem konstatovano naglo i opasno zaoštavanje odnosa između Bugarske i Srbije, do čega je došlo usled nesmotrenog ponašanja obe strane,⁸³ dosta su kratka. Njihov sadržaj je vezan za događaje koji su doveli do pogoršanja odnosa između Beograda i Sofije. U sastavu tih saopštenja su приметni i vrlo kratki komentari, koji se, uglavnom, svode na osudu nepopustljivosti obe zavađene strane i uverenost u to, da će sile Trojecarskog saveza svojim autoritetom uspešno uplivisati na popustljivost obe strane i stvaranje povoljne klime za rešenje spora na miroljubiv način.⁸⁴

Dakle, kako se iz navedenog vidi, slovenačka javnost je tokom 1884. godine bila blagovremeno, verodostojno i skoro potpuno upoznata sa događajima vezanim za pogoršanje odnosa između Bugarske i Srbije. Do toga je došlo otuda, što su svi listovi, koji su tada izlazili na slovenačkoj etničkoj teritoriji, nastojali da svoje čitaoce što bolje upoznaju sa uzrocima koji su presudno uticali na konstantno pogoršavanje srpsko-bugarskih odnosa, bez obzira na njihovu političku orijentiranost. Osim toga, valja приметiti, da se takvo stanje od strane slovenačke javnosti smatralo abnormalnim pa je od nje ispoljena iskrena želja, naročito kod liberalno orijentisanih Slovenaca, da se između Bugarske i Srbije što pre uspostave prijateljski odnosi.

Anuliranje sporazuma, postignutog između kralja Milana Obrenovića i kneza Alexandra Battenberga, od strane bugarske vlade, uslovalo je nastavljajanje pogoršanja odnosa između Srbije i Bugarske tokom 1885, što je u znatnoj meri doprinelo njihovom prerastanju u ratni sukob. Doduše, posetom prvaka bugarskih radikala, Nikole Suknarova Nišu, sredinom maja 1885, pokušalo se s nezvanične bugarske strane da se dođe do izmirenja. Pošto u Nišu nije primljen od kralja, Suknarov je otputovao za Beograd, gde je sa predsednikom srpske vlade, Milutinom Garašanim, razgovarao o nekim spornim pitanjima. Na upozorenje austrougarskog poslanika u Beogradu, grofa Rudolfa Khevenhüllera, da Suknarov u prvom redu ispituje, da li bi se što moglo učiniti u korist srpskih emigranata, Garašanin je sa njim prekinuo razgovor i prvi bugarskih radikala se vratio u Sofiju. Istu sudbinu doživeo je i jedan takav pokušaj bugarske vlade, početkom septembra 1885. Kako je saopštio Milutin Garašanin, jedan od radikalskih najviđenijih vođa, Nikola Pašić, dobio je od Slovenskog komiteta u Moskvi, avgusta 1885, novčana sredstva za nabavku 3000 pušaka za dizanje bune u Srbiji, posredstvom upada 3000 ljudi iz Bugarske i 1000 Crnogoraca preko Javora pod komandom Peka Pavlovića. Osim toga, upad u junu 1885. u Makedoniju ustaničke čete, nakon prijema oružja iz vojnog magazina u Kjustendilu, upozorio je na to, da Bugarska priprema ustanak u toj turskoj pokrajini. Krajem 1884. i u toku 1885. oko liberalnog lista »Ustavnost« i radikalskog organa »Odjek«, a takođe i u Narodnoj skupštini, otpočinje u Srbiji sve aktivnije delovati opozicija, tražeći promenu Ustava iz 1869, uvođenje demokratskog načina vladavine i poboljšanje odnosa sa Bugarskom.⁸⁵

Pomireni sa činjenicom trajno pogoršanih srpsko-bugarskih odnosa, tokom 1885, do plovdivskog prevrata, slovenački listovi su sporadično donosili saopštenja o od-

⁸³ o čemu je tamo istaknuto ovo: »Veseli nas povoljno notranje stanje mlade kraljevine in z veseljem pozdravljamo kraljevo vest, da so razmere kraljevine Srbije z našo državo zelo povoljne in prijateljske, ali užaluje nas prepri med rodnimi brati, boli nas srce, ko vidimo da se iz nepomenljivih uzrokov med Srbijo in Bolgarijo poraja borba, katera utegne biti usodepolna za obe slovanski državi. Pri znati moramo da je zahtevanje Srbije zaradi zadovoljščine opravičeno«. U nastavku, nepoznatni autor navodi da Bugarska snosi krivicu što tolerira boravak emigranata iz Srbije u Bugarskoj, blizu srpske granice, kao i njihovo upadanje na srpsku teritoriju, pa, potom, izvodi ovaj zaključak: »Ako torej tudi priznavamo, da ima vlada srbska pravo, vendar se nam dozdeva, da se je grešilo 'intra muros et extra', da je sicer bolgarsko ministristvo ravnalo nekorektno, da je pa tudi prenačleno postopanje Srbije neugodno vplivalo na nastalo krizo.« (»Ljubljanski List« 84, 10. VI 1884).

⁸⁴ Up.: »Ljubljanski List« 79, 80, 84, 85, 87, 88, 90, 97, 109, 124, 128, 149, 164, 213, 242 od 4, 5, 10, 11, 14, 16, 18, 26. VI, 10, 28. VII, 1, 27. VIII, 15. IX, 12. XI i 17. XII 1884.

⁸⁵ Opširnije o bugarsko-srpskim odnosima tokom 1885. i unutrašnjim prilikama u Srbiji, v.: S. Novaković, op. cit., str. 4—6; Z. Zivanović, op. cit., str. 268—275; S. Jovanović, Srpsko-bugarski rat, Političke i pravne rasprave, knj. treća, Sabrana dela Slobodana Jovanovića, IV ..., str. 60—76; isti, Druga naprednjačka vlada, Vlada Milana Obrenovića, knj. treća, Sabrana dela Slobodana Jovanovića, IX ..., str. 183—187; V. J. Vučković, op. cit., str. 9—10.

nosima između Sofije i Beograda, kloneći se komentara i davanja prognoze zaokreta nabolje. Tako je »Slovenski Narod«, sredinom februara, saopštio kako je bugarska vlada odlučno protivna davanju Srbiji bilo kakvog zadovoljenja, koje bi vodilo normalizovanju odnosa između Srbije i Bugarske.⁸⁶ Sredinom aprila, »Slovenec« je objavio dosta opširno saopštenje, u kome je, u sklopu drugih vesti, istaknuto da zategnutost u odnosima između Srbije i Bugarske još nikako nije popustila.⁸⁷ U toku druge polovine aprila, veći deo slovenačkih listova obavestio je slovenačku javnost o tome, da je srpski kralj u prestonoj besedi na zasedanju Narodne skupštine izjavio da su odnosi između Srbije i Bugarske slabi i da je Kraljevina Srbija sa svoje strane učinila sve, što je u njenoj moći, da se poprave, te nema mogućnosti više bilo šta da preduzme, što su i poslanici u svojoj adresi vladaru naglasili.⁸⁸ Sredinom jula, objavio je organ slovenačkih liberala kratko saopštenje: »Bolgarska vlada je mnogo črnogorskih izseljenecv naselila ob srbskeji meji. V teh krajih neki nastavlja srbske begune za župnike in uradnike. To pa srbskeji vladi ni po godu, morda bode celo protestovala proti temu«.⁸⁹ Krajem jula su »Novice« kratko saopštile, da je bugarska vlada odbila uslove srpskog kabineta za izgladivanje spora, pa su i nadalje srpsko-bugarski odnosi ostali napeti kao i dosada, što je i organ Pokrajinske vlade za Kranjsku istakao.⁹⁰ Početkom septembra, tršćanska »Edinost« je naglasila da je granični spor između Srbije i Bugarske ostao neizgladen i nema izgleda da uskoro bude skinut sa dnevnog reda. To neće dovesti do rata između ove dve susedske slovenske države, jer će, konačno, velike sile biti primorane »da između njih brižljivo odrede granicu«.⁹¹ Dva dana docnije od pomenutog tršćanskog lista, organ slovenačkih liberala je istakao da su odnosi između Bugarske i Srbije nezadovoljavajući,⁹² a dan docnije, »Slovenski Narod« je saopštio, da Radikalna stranka u Srbiji ponovo diže glavu, što se zaključuje na osnovu povezanosti njenih pripadnika sa srpskim emigrantima u Bugarskoj, radi čega je oveći broj osumnjičenih lica zatvoren, što je i »Ljubljanski List«, nekoliko dana docnije, saopštio svojim čitaocima.⁹³

U žiži interesovanja srpskog javnog mnjenja i posle Berlinskog kongresa bile su Bosna i Hercegovina. Značaj Makedonije pred srpsko-Bugarski rat 1885. bio je jasan samo srpskoj vladi. Nasuprot tome, Bugarska je od 1870, tj. od osnivanja Egzarhata, veoma aktivno otpočela raditi u Makedoniji preko crkvenih organizacija i novoosnovanih bugarskih škola. Taj rad je naročito oživeo nakon odluke Berlinškog kongresa da Makedonija ostane u sastavu Turskog Carstva, pa je došlo do izbijanja kresnenskog ustanka, krajem 1878. godine. Po ugušenju ovog ustanka, u

⁸⁶ To kratko saopštenje glasi: »Ministerstvo je odločno proti temu, da bi Bolgarija dala Srbiji kako zadošćenje, da se poravna spor s to državo« (»Slovenski Narod« 37, 16. II 1885).

⁸⁷ »Slovenec« 85, 16. IV 1885.

⁸⁸ Up.: »Ljubljanski List« 88, 93 od 20. i 25. IV 1885; »Novice« 16, 22. IV 1885, str. 132; »Edinost« 32, 22. IV 1885; »Soča« 17, 24. IV 1885; »Laibacher Zeitung« 90, 92 od 20. i 24. IV 1885, str. 737, 753.

Radi se o sednici srpske Narodne skupštine, koja je otvorena prestonom besedom, 7/19. aprila 1885, u kojoj je srpski kralj u odnosima između Srbije i Bugarske rekao: »Što pak u tom pogledu čine izuzetak lane prekinuti, a do sad još ne obnovljeni odnošaji s Kneževinom Bugarskom, to se ima pripisati uzrocima, koji ne leže u volji mojoj i moje vlade«. O tom pitanju u adresi od 10/22. aprila 1885, stoji ovo: »Što pak nepovoljno stanje odnošaja Kneževine Bugarske prema Srbiji čini izuzetak u tome pogledu, ma koliko da narodno predstavništvo sažaljeva, ono ne može a da ovom svečanom prilikom ne naglasi, da koliko bi god rado bilo videti te odnošaje dovedene u povoljno stanje, toliko isto želi, da se u tome sporu čast i bezbednost zemaljska potpuno umjamči« (Z. Zivanović, op. cit., str. 270).

⁸⁹ »Slovenski Narod« 159, 16. VII 1885.

⁹⁰ Up.: »Novice« 30, 29. VII 1885, str. 244; »Laibacher Zeitung« 172, 31. VII 1885, str. 1402.

⁹¹ »Edinost« 70, 2. IX 1885.

⁹² o čemu je u pomenutom saopštenju navedeno ovo: »Razmere mej Srbijo in Bolgarijo neki neso najbolje. Srbski vladi ne ugaia, da Bolgarija naseljuje Črnogorce ob srbskeji meji. To daje srbskeji radikalne stranki pogum, kajti zanaša se, da jej prihite ti Črnogorci na pomoč, ko bi se začela ustaja. Tega se jako boji srbska vlada« (»Slovenski Narod« 201, 4. IX 1885).

⁹³ Up.: »Slovenski Narod« 201, 202 od 4. i 5. IX 1885; »Ljubljanski List« 204, 9. IX 1885. — Paralelno sa adresom većine, pojavila se na aprilskom zasedanju srpske Narodne skupštine i adresa manjine, 10/22. aprila, koja se dijametralno razlikuje u glavnim tačkama od adrese većine, jer, pored zalaganja za potrebu stvaranja saveza balkanskih država, što se tiče zategnutih odnosa između Srbije i Bugarske, ističe: »Narodna skupština, videći sa zadovoljstvom prijateljske odnose sa susednim državama, mora sa žaljenjem ustaviti se na neprilikama, koje su donele prekid odnošaja sa susednom Kneževinom Bugarskom. I Narodna skupština imajući punog uverenja da ovakvu situaciju nije stvorila volja srpskog kralja, očekuje da će kraljevska vlada, čuvajući najrevnosnije čast Kraljevine, naći načina da se omoguće i povrate dobri odnošaji sa susednom Kneževinom, koji su tako nužni i tako važni, po životne interese oba srodna naroda i obe države. Narodna skupština očekuje, da će se i na strani bugarske države naći dovoljno predstavnika od uticaja, koji će biti rukovođeni istim težnjama« (Z. Zivanović, op. cit., str. 270—271).

aprilu 1879, na podsticaj i uz pomoć bugarskih vlasti, na tlu Bugarske kao i u Makedoniji formirano je niz revolucionarnih komiteta, koji su radili na pripremama oružanih akcija protiv turske vlasti u Makedoniji. Tako je, kako smo već napomenuli, jedna četa, juna 1885, naoružana puškama iz vojnog magazina u Kjustendilu, upala u Makedoniju. Zbog toga su Austro-Ugarska, Engleska i Turska intervenisale u Sofiji, pa je, potom, bugarska vlada preduzela energične mere prema kompromitovanim službenicima, kako bi dokazala da se to čini tobože bez njenog znanja.⁹⁴

S vremena na vreme, slovenački listovi su u prva tri kvartala 1885. objavljivali, mahom, kratka saopštenja, čiji se sadržaj odnosio na zbivanja u Makedoniji. Sudeći po onome što je objavljeno, Slovenci su želeli da se Makedonija oslobodi od Turaka. Međutim, oni su posredstvom svojih listova bili obavješteni i o sve većoj netrpeljivosti zbog Makedonije, naročito između Bugara i Grka, kao i o tome, da je u to vreme ova turska pokrajina postala jabuka razdora između Srba i Bugara. U dosta opširnom i važnom saopštenju, objavljenom u organu slovenačkih liberala, u brojevima od 23. i 24. marta, ističe se, sa odobravanjem, odbijanje Rusije da potpomogne bugarsku a potom i srpsku akciju, usmerene ka borbi za oslobođenje Makedonije od turske vlasti.⁹⁵ Dalje je istaknuto, da Rusija ne može podupirati težnje Srbije za proširenjem,⁹⁶ pa je za trajno rešenje makedonskog pitanja neophodno potreban sporazum između Austro-Ugarske i Rusije ili, pak, da se Evropa počne zanimati za taj problem, dok je, kako se u Grčkoj uzalud nadaju, nemoguće sporazum po tom pitanju balkanskih država zbog nesloge između Bugara, Srba i Grka.⁹⁷ U saopštenju, objavljenom u »Slovenskom Narodu«, krajem druge dekade maja, istaknuto je da su Bugari na Grke ogorčeni, jer su spletkarili protiv njih kod turskih vlasti. te zbog toga Porta neće da izda berate za bugarske episkope u Skoplju i Ohridu. Istaknuto je, kako je ovo u tolikoj meri oneraspložilo Bugare, da je Sofijski list, »Makedonski Glas«, u svom poslednjem broju saopštio: »Ako Turska ne pošalje u Makedoniju episkope, mi ćemo poslati vojvode«. Na kraju je rečeno, kako se govori da će u junu u Makedoniji izbiti ustanak, pa je u smislu komentara istaknuto: »Uostalom, situacija na Balkanskom poluostrvu je veoma napeta«. ⁹⁸ Sredinom treće dekade jula, organ slovenačkih liberala saopštio je slovenačkoj javnosti, kako organi turskih vlasti »na sve moguće načine progone Bugare u Makedoniji. Nijedan inteligentniji i imućniji Bugarin više nije siguran da ga neće uhapsiti pod sumnjom da je pokušao potpaliti ustanak«. Navedeno je još i to, da turske vlasti masovno hapse

⁹⁴ Onširine o angažovanju Bugarske i Srbije u Makedoniji u prvoj polovini osamdesetih godina prošlog veka. v.: Štebanih na armija. Voeno-istoričeska komisija. Istorija na Srbsko-bugarskata vojna 1885 god. str. 8—10; S. Jovanović. Srpsko-bugarski rat. Političke i pravne rasprave. knj. treća. Sa- brana dela Slobodana Jovanovića. IV. str. 73—75; J. Mičev. Istorija na Srbsko-bugarskata vojna 1885 str. 10—14, 16—18, 27—31; V. J. Vučković, op. cit., str. 10; Kiril, patriarh bugarski. Bugarska ekzarhija u Odrinsko i Makedonija sled Osvoboditelnata vojna (1877—1878), knj. prva. Sofia. 1959. nassim, str. 541—635. Važnija literatura o makedonskom pitanju navedena je u radu: V. Popović. Makedonsko pitanje. Narodna enciklopedija srpsko-hrvatsko-slovenačka, II knjiga, Zagreb. s. a. str. 648—651.

⁹⁵ O tome tamo doslovno piše ovo: »Da se je pa Rusija tako odložno odrekla pomoći svojim slovan- skim bratom, uzrok so velike težave, katero bi napravilo rešenje makedonskega vorašanja. Makedonija ima mešano prebivalstvo, vsaka narodnost nasprotuje drugel. Gibanje Bulgarov vzbudilo je takoi proti gibanje Srbov in Grkov. Narodne meje neso povsod trdno določene, mnogo krajev ima mešano prebival- stvo. Poleg tega pa še Grki. Srbi in Bolgari hrepene, da bi razširili svoje gospodstvo kolikor je moč na balkanskem poluotoku. Ko bi Rusija ustregla jednom od teh narodov, zamerila bi se drugemu in ta bi se utegnil obrniti do kake tretje države za pomoč« (up.: »Slovenski Narod« 66, 67 od 23. i 24. III 1885). — »Stanovnika u Staroj Srbiji i Makedoniji«, kako ističe dr Jovan Hadži-Vasiljević. »Ima oko tri i no mili- ona. Po narodnosti (kraiem XIX veka, m. pr., P. L.) najviše ima Srba, pa Arnauta, Bugara, Turaka, Grka, Cincara (Aromuna), Jevreja, Jermena i Cigana. Tako, Srba ima oko 1.200.000, Arbanasa ima na 700.000, Bugara 700.000, Turaka 300.000, Grka 300.000 Cincara preko 100.000, a ostalo Jevreja, Jermena i Ci- gana« (Dr J. Hadži-Vasiljević. Stara Srbija i Makedonija [sa gledišta geografskog, istorijskog i politi- kog]. Brastvo. XI. 21. knjiga Drštva svetog Save, Beograd, 1906, str. 66—67).

⁹⁶ O čemu doslovno piše ovo: »Srbi so pa za svoje osvobojenje Rusiji kazali tudi premalo hvaležnosti, da bi ta mogla imeti posebno veselje razširati njih državo, kajti s tem bi podkopavala le svoj upliv na Balkanu« (»Slovenski Narod« 66, 67 od 23. i 24. III 1885). — Ugovorom od 1881. između Austro-Ugarske, Nemačke i Rusije formiran je Trojicaški savez i dogovoreno da se striktno poštuju odredbe Berlinskog mirovnog ugovora. Na sastanku tri cara u Skerjeviću, septembra 1884. u ruskoj Poljskoj, ostalo je va- žeće dogovoreno 1881. iako je Otto Bismarck insistirao na tome da Austro-Ugarska i Rusija razgraniče svoje sfere na Balkanskom poluostrvu. Na to Austro-Ugarska nije pristala. »Jer nije htela predati Bu- garsku na milost i nemilost Rusije« (S. Jovanović. Druga naprednjačka vlada. Vlada Milana Obrenovića, knj. treća, Sabrana dela Slobodana Jovanovića, IX. str. 203—205).

⁹⁷ Up.: »Slovenski Narod« 66, 67 od 23. i 24. III 1885.

⁹⁸ »Slovenski Narod« 113, 20. V 1885.

Bugare, zatvaraju bugarske škole i crkve u Makedoniji i sprovode istragu nad bugarskim učiteljima zbog panbugarizma.⁹⁹

Organ slovenačkih klerikalaca kratko je saopštio, u broju od 10. januara, da turske vlasti kinje i zlostavljaju Bugare u Makedoniji i da je Evropa prema tome indiferentna, a šest dana docnije, navedeno je da »mnogo više pate nego Srbi u Staroj Srbiji makedonski Bugari od terora Arnauta«, pa su na velikom narodnom zboru u Solunu, »na kome je učestvovalo 5000 Bugara«, odlučili da pošalju prigovor evropskim velesilama, »da ih se sažale i uzmu u zaštitu pred turskim mačem«. ¹⁰⁰ Mesec dana docnije, u ovom listu je objavljeno poduže saopštenje o nesnosnom stanju porobljenog slovenskog življa u Makedoniji i Trakiji. ¹⁰¹ U kratkom saopštenju, objavljenom u organu slovenačkih klerikalaca, u broju od 5. juna, rečeno je da se u Makedoniji priprema oružani ustanak protiv Turaka i Grka, a u broju od 24. juna stoji, da su ustanici konspirisani po makedonskim planinama i čekaju poziv na oružanu borbu, dok je, mesec dana docnije, u ovom listu navedeno da je u Maleševu uhapšeno od organa turskih vlasti 25 Bugara pod sumnjom da su pripremali oružani ustanak. ¹⁰²

Od drugih slovenačkih listova, najviše je pažnje zbivanjima u Makedoniji posvetio »Ljubljanski List«. U broju od 18. maja ovog lista objavljen je napis s naslovom »Iz Bolgarije«, u kome je, pored ostalog, istaknuto, da se u Bugarskoj u poslednje vreme primećuje sve veći broj dobrovoljaca, koje naoružavaju bugarske vlasti, iako je bugarska vlada tome protivna, da bi u pogodnoj prilici upali u Makedoniju. ¹⁰³ U uvodniku s naslovom »Neredi v Makedoniji«, objavljenom u ovom listu 8 jula, nakon napomene da se u poslednje vreme u hiperbolisanom vidu piše o neredima u Makedoniji, opširno je i verodostojno navedena borba Bugara protiv Grka u Makedoniji nekoliko decenija pre 1870, tj. do stvaranja Bugarske egzarhije, kao

⁹⁹ »Slovenski Narod« 166, 24. VII 1885. — Ustaničko vrenje nije bilo prisutno samo kod pripadnika bugarske narodnosti već i kod ostalog dela antiturski raspoloženog stanovništva. Nije isključeno da nepoznati autor ovog saopštenja, kako se u to vreme običavalo, sve makedonske Slovence tretira kao Bugare. Istraživanja dr Jovana Cvijića iz domena antropogeografskih i etnografskih pojava i problema Makedonije mogu se svesti na sledeće: 1) da je netačan pojam o granicama Makedonije, jer skopska i tetovska oblast spadaju u Staru Srbiju; 2) da je neaficirana narodna masa makedonskih Slovena u nacionalnom pogledu flotantna, jer nema određenog narodnosnog osećanja niti, pak, narodne svesti, uprkos tome što su srodni Srbima i Bugarima i imaju etničku predispoziciju da postanu jedno ili drugo; 3) da ime Bugarin, kako makedonske Slovence pretežno nazivaju u Evropi, u Makedoniji ne označava etničkog Bugarina pa, prema tome, nije etnografsko ime, budući da, nasuprot gospodarećim neslovenskim narodima, Turcima i Grcima, označava slovenski živalj, »ljude prostijeg života, potčinjenog i mučnog položaja«; 4) da etnografske karte Makedonije stranog porekla: francuske, nemačke, češke, ruske itd., kao i putopisi (karte: Pavela Josefa Safarika, češkog filologa i istoričara od 1842; Ami Bouéa, francuskog geologa od 1847; putopisi Johanna Georga Hahna, pruskog konzula u Atini: »Reise von Belgrad nach Salonik« (1861) i »Reise durch die Gebiete des Drin und Wardar«, 2 Bde (1867—1869); karta Johanna Samuela Heinricha Kieperta, nemačkog geografa i kartografa od 1875—1876 itd.), ne baziraju se ni na govornoj, ili jezičkoj, niti, pak, na etnografskoj osnovi, već su kolorirane bugarskom bojom isključivo »na osnovu pogrešno shvaćenog imena Bugarin, kojim se makedonski Sloveni često nazivaju«; i 5) da su statističke tablice netačne, jer broj makedonskog stanovništva, uopšte, i makedonskih Slovena, posebno, do 1905, nije ni približno određen, te nije moguće među njima izdvojiti Srbe i Bugare, »a sasvim je neistinito sve makedonske Slovence uračunati u Bugare ili u Srbe« (up.: Dr Jovan Cvijić, Geografski položaj i opšte geografske osobine Makedonije i Stare Srbije, Beograd, 1904, str. 1—62; isti, Promatranja o etnografiji makedonskih Slovena, drugo popunjeno izdanje, Beograd, 1906, str. 8—69; isti, Raspored balkanskih naroda, Govori i članci, knj. I, Beograd, 1921, str. 149—180; isti, Iz promatranja o etnografiji Makedonije, Govori i članci, knj. I, Beograd, 1921, str. 193—202).

¹⁰⁰ Up.: »Slovenec« 7, 12 od 10. i 16. I 1885.

¹⁰¹ Najvažniji deo ovog sastava glasi: »Turki zatiraju Bolgare iz prirojenega sovraštva do vsega, kar je slovansko in krščansko. Grki pa zopet iz političnih ozirov; le ti se Bolgarom nasproti v nekakem položaji nahajajo, kakor so bili svoje dni Egipčani Izraelcem. Bojé se jih, deloma zaradi mnogo večje naravne nadarjenosti, deloma zaradi obilega števila, da bi Slovani Grkov ne spodrinili, ter zato s Turki vred na tiste pritiskajo, da je groza. Posebno žalostno je pa to, da se grško razkojniško popovstvo v cerkvi pri božiji službi Bolgarom po robu postavlja. Politične pridige macedonskega metropolita so vse na to obrnjene, da Grke proti Bolgarom ščujejo, da naj bi jim delžna oblast šole zaprla. Celó o sultanu se ni sramoval v cerkvi izreči, da naj ga Bog poživil! Ječe po deželi in po mestih so napolnjene z Bolgari, ki nimajo drugega hudega na vesti, kakor to, da so Bolgari. Nasilstvo je posebno po nekterih krajihh tolikšno da so prebivalci vse popustili in zbežali drugam, le da rešijo svoje življenje« (»Slovenec« 39, 18. II 1885). — Odsudno protivna osnivanju Bugarske egzarhije, Carigradska patrijaršija je na crkvenom saboru, 16/28. septembra 1872, proglasila bugarsku crkvu za šizmatičku. Nakon toga, u Makedoniji je grčki kler dugo vremena nastojao da, posredstvom organa turske vlasti, parališe bugarsku nacionalnu propagandu, zatvaranjem bugarskih škola i crkava (Kiril, patriarh bolgarski, op. cit., str. 12—13, 21—22, 31—36, dalje passim, str. 118—215, 344—386, 541—635).

¹⁰² Up.: »Slovenec« 125, 141, 166 od 5, 24. VI i 24. VII 1885.

¹⁰³ »Ljubljanski List« 111, 18. V 1885.

i posle toga značajnog za bugarski narod događaja. U napisu je došla do izražaja opravdanost te borbe, uz naglasak, da je pravda na bugarskoj strani, jer se Grci služe prljavim sredstvima, kako bi podstakli organe turske vlasti da što neusmiljenije progone makedonske Bugare.¹⁰⁴ Dvadesetak dana docnije, »Ljubljanski List« je objavio uvodnik s naslovom »Razmere v Macedoniji«. Kao najvažnije, tamo je, nakon naglaske da nisu u pravu oni koji osporavaju tvrdnju nekih bugarskih listova kako u Makedoniji egzistiraju ne pljačkaške već ustaničke čete, koje su se pojavile kao reakcija nepoštednog ugnjetavanja slovenskog življa od turskog osvajača, naročito podvučeno da je Berlinski kongres učinio nepravdu prema Bugarima, pa je bio osnovan strah da još odmah po završetku rada ovog Kongresa dođe do oružanog ustanka u pokrajinama koje su ostale pod turskom vlašću.¹⁰⁵ Krajem prve dekade avgusta, u ovom listu je objavljen kratak napis s naslovom »Položaj na zapadu Balkana«, u kome je navedeno da je urednik »Ljubljanskog Lista« imao priliku da razgovara s licem koje je proputovalo veći deo Makedonije i da od njega dozna da je u ovoj turskoj provinciji stanje identično onom od pre deset godina: »vlada nered, uz prisustvo pljačkaških četa«.¹⁰⁶ U lapidarnom saopštenju, objavljenom u ovom listu u broju od 13. avgusta, navedeno je da su Bugari otpočeli sa probugarškom delatnošću u Staroj Srbiji.¹⁰⁷ »Slovenski Gospodar« je u februaru i prvoj polovini marta kratko saopštio svojim čitaocima: da ruska vlada traži od Porte veća prava za makedonske Bugare; da Bugare u Makedoniji ugnjetavaju Turci i Grci; i da Srbija želi, uz blagonaklonost Rusije, da inkorporira Makedoniju.¹⁰⁸

O daljem zaošttravanju odnosa između Srbije i Bugarske zbog obostraniha aspiracija na Makedoniju, od slovenačkih listova, najvećma se bavio organ slovenačkih klerikalaca, okarakterisavši takvu politiku Beograda kao velikosrpsku. Tako je u ovom listu, prvog dana treće dekade februara, navedeno, kako su »Rusi Bugare natutkali da su makedonske Slovene, u koje su izodavna svi srpski političari oči uprili, za svoje brate proglasili. Da se u potpunosti ne bi kompromitovala politika širenja Srbije na jug, velikosrbi vrše pritisak na kralja Milana, da se opet baci u zagrljaj Rusije, ako ne želi da ga Bugari istisnu«. No, srpski kralj neće poslušati taj savet, jer se nada da će ga austrijski car potpomoći time što će izdejstvovati pristanak Rusije za širenje Srbije prema jugu i ostvarenje njene nadmoćnosti nad Bugarskom.¹⁰⁹ U delu saopštenja, objavljenog sredinom aprila u »Slovincu«, istaknuto je kako napetost između Srbije i Bugarske nije popustila. »Ako su je prošle godine srpski emigranti i ustanici uvećali, te blagodareći intervenciji velikih sila nije do rata došlo, u ovoj godini dobila je potporu u makedonskoj agitaciji«.¹¹⁰ U nešto dužem saopštenju, objavljenom u organu slovenačkih klerikalaca, sredinom prve

¹⁰⁴ »Ljubljanski List« 152, 8. VII 1885.

¹⁰⁵ Najvažniji deo tog uvodnika glasi: »Uže polovičarska naredba berlinske pogodbe Bolgarom nikakor ni mogla ugaiati in bati se je bilo, od začetka, da bode onemu delu tega naroda, kateremu so diplomate odložili da ima ostati še dalje pod turškim gospodstvom, kmalu vzbudila se v prsih nepremagljiva želja po mileji usodi samostojnih krvnih jih bratov«. Po naglasku, da Turska snosi krivicu što nije u Makedoniji i druge provela reforme u smislu olakšanja života svojih podanika, kako joj je naloženo od Berlinskog kongresa, navedeno je ovo: »Razmere v Macedoniji v istini niso take, da bi se mogel kedo navduševati zanje, dasi morda pod njimi ne trpé samo Bolgari, ampak tudi druge narodnosti« (»Ljubljanski List« 170, 29. VII 1885).

¹⁰⁶ »Ljubljanski List« 180, 10. VIII 1885.

¹⁰⁷ To kratko saopštenje glasi: »Bolgari pričeli so v Stari Srbiji živahno agitovanje, in sicer so v prvi vrsti obrnili svojo pozornost na šolstvo. Panbolgarski odbori ustanavljajo nove bolgarske šole, iz uže obstojećih šol pa skušajo odriniti srbske učitelje ter jih nadomestiti z bolgarskimi, razen tega pa privabljajo srbske otroke z raznimi sredstvi, da jim dajejo zastoni učila itd. Da Srbi s takim počenjanjem niso zadovoljni, se ni čuditi« (»Ljubljanski List« 183, 13. VIII 1885).

¹⁰⁸ Up.: »Slovenski Gospodar« 7, 8, 9, 11 od 12, 19, 26. II i 12. III 1885, str. 53, 60, 69—70, 85.

¹⁰⁹ »Slovenec« 42, 21. II 1885. — Po političkom konceptu kralja Milana, odredbama Taine konvencije, koju je Srbija sklopila sa Austro-Ugarskom, 16/28. juna 1881, Kneževina Srbija se odrekla Bosne da bi dobila austrijsku potporu za dalje nastupanje od Niša i Vranja ka Kumanovu i Skoplju. Kralj Milan je računao, kao i vojni krugovi u Beču, sa neminovnošću skorog rata između Austro-Ugarske i Rusije, u kome bi Srbija bila na strani Monarhije, te bi, kao nagradu, nakon pobede svog velikog saveznika, dobila Makedoniju. Međutim, austrijska diplomatija nije računala sa ratom protiv Rusije u dolednoj budućnosti, već na učvršćenje tekovina Berlinskog kongresa, uz saglasnost Rusije. To je austro-ugarski ministar spoljnih poslova, grof Gustav Kálnoky, jasno i odlučno stavio do znanja kralju Milanu prilikom razgovora sa njim, u avgustu 1882. Tako su odredbe Taine konvencije, koje su se odnosile na ta pitanja, bile samo akademskog značaja (S. Jovanović, Vlada Milana Obrenovića, knj. druga, Sabrana dela Slobodana Jovanovića, VIII ... str. 343—345).

¹¹⁰ »Slovenec« 85, 16. IV 1885.

dekade maja, izražena je sumnja u vernost Srbije Austro-Ugarskoj kao savezniku i njena politika okvalifikovana kao velikosrpska osloncem na izjavu koju je u tom smislu, navodno, dao pred ministrima spoljnih poslova Austro-Ugarske i Turske šef ruske diplomatije, Nikolaj Girs Karlovič. Po naglasku, da iskusni ruski ministar spoljnih poslova ima ogromno iskustvo, te da zna šta govori, pa mu treba verovati, istaknuto je kako se je, navodno, u Beogradu pojavila geografska karta Srbije, koja odudara od poznatih geografskih karti ove zemlje. To s razloga, jer se na novopojavljenoj karti Srbija »proteže do Velike Kikinde, Pečuha, a potom granica teče rekam Dravom i planinama između Štajerske, Kranjske i Hrvatske do Hrvatskog primorja. Proteže se od Dunava do Jadranskog mora i na jug do Egejskog mora, zahvatajući teritoriju naseljenu hrvatsko-srpskim plemenom. To vam je geografska karta, nacrtana po velikosrpskoj ideji. Ne znamo kada će dotična ideja biti zrela, iako se s njom postupa još uvek sa velikom dozom zabrinutosti.«¹¹¹ U broju od 1. jula ovog lista, istaknuto je da je sve očitije rivalstvo između Srbije, Bugarske i Grčke zbog Makedonije. Podvučeno je da tamo neće biti mira sve dotle dok ova pokrajina ne dobije za pokrovitelja nekog drugog vladara, dok je prvog dana druge dekade septembra, u ovom listu naglašeno kako je Makedonija postala jabuka razдора između balkanskih država,¹¹² što čini makedonsko pitanje gotovo nerešivim. Zbog toga je najoportunije »da se, po cenu Crnog mora, Austro-Ugarska i Rusija nagode za Balkan, pa bi Austrija bila ta, koja bi u Solunu, pored slovenske trobojnice, razvila crno-žutu zastavu.«¹¹³ Valja napomenuti i to, da je »Ljubljanski List«, krajem decembra 1884, kratko saopštio da bugarski sveštenici i učitelji u Makedoniji sve intenzivnije agituju protiv Srba i Grka, jer bugarski agitatori denunciraju Srbe kod turskih vlasti kao revolucionare, a bugarsko stanovništvo zabranjuje grčkim sveštenicima, pod pretnjom smrću, da činodejstvuju, dok je, mesec dana docnije, u ovom listu kratko navedeno da se Porta odlučno protivi tome da srpska vlada ustanovi u nekim gradovima u Makedoniji konzulate.¹¹⁴

Da bi parirali mnogovrsnu bugarsku propagandu u Makedoniji, koja je od početka osamdesetih godina prošlog veka postajala sve intenzivnija, istaknuti radnici na polju srpske propagande u Staroj Srbiji i Makedoniji, Nićifor Dučić i Miloš Milojević, podneli su Ministarstvu spoljnih poslova Srbije, sredinom 1883, opsežne planove pojačanog prosrpskog propagandnog rada u Staroj Srbiji i Makedoniji: otvaranje većeg broja srpskih knjižara radi rasturanja srpskih knjiga, otvaranje srpskih konzulata u Prizrenu, Skoplju i Solunu radi unapređenja srpske prosvete, otvaranje srpskih učilišta, organizovanje srpske crkve itd. Zbog izbijanja timočke bune i pogoršanja odnosa sa Bugarskom, srpska vlada je bila primorana da realizaciju ovih planova odgodi do boljih vremena. Kako je u Bugarskoj, nakon formiranja u Plovdivu, februara 1885, »Bugarskog tajnog centralnog revolucionarnog komiteta« (BTCRK) održan, sredinom februara, u Plovdivu masovan miting na kome je odlučno ispoljen zahtev za priključenje Kneževini Bugarskoj ne samo Istočne Rumelije već i Makedonije, a, pored toga, u samoj Makedoniji je pojačana probugarska propaganda, to je, kao odgovor, u Kraljevini Srbiji, došlo do održavanja u Beogradu dva, Nišu i Vranju po jedan antibugarski protestni miting, marta 1885. Na tim masovnim zborovima donete su rezolucije, u kojima se osuđuju bugarske pretenzije na Staru Srbiju i Makedoniju i istovremeno poziva srpska vlada da zaštiti srpske interese u tim pokrajinama, budući da su vrlo ozbiljno ugroženi od bugarske propagande.¹¹⁵

¹¹¹ »Slovenec« 101, 5. V 1885.

¹¹² o čemu, kao najvažnije, u ovom saopštenju piše sledeće: »Makedonija bo jabolka, za katero bi se med seboj završali. Srbija bi jo rada, ker se želi do Egejskega morja pomakniti in Solun pridobiti. Bolgari jo želé sami sebi, kar mnogo Bolgarov po Makedoniji prebiva. Grki pravijo, da je ne pusté nobeni drugi državi za nobeno ceno. kajti oni prebivajo ob nabrežji Egejskega morja in njihova je Makedonija s Tracijo vred.« (»Slovenec« 206, 11. IX 1885).

¹¹³ Up.: »Slovenec« 146, 206 od 1. VII i 11. IX 1885.

¹¹⁴ Up.: »Ljubljanski List« 249, 23 od 27. XII 1884. i 29. I 1885.

¹¹⁵ Opširnije o planu srpske propagande u Staroj Srbiji i Makedoniji tokom 1883—1885. i antibugarskim mitinzima, održanim u Srbiji u martu 1885, v.: Dr K. Džambazovski, Kulturno-opštestvenite vrski na Makedoncite so Srbija vo tekot na XIX vek, Skopje, 1960, str. 142—160.

O najvažnijem antibugarskom potezu izvedenom u Srbiji, posredstvom održavanja protestnih mitinga, u toku marta 1885, Slovenci su bili blagovremeno i, uglavnom, u dovoljnoj meri upoznati, jer su najčitaniji slovenački listovi o tome obavestili svoje čitaoce, prezentirajući im kratke informacije o tome. Tako je »Slovenski Narod«, u broju od 10. marta, saopštio da su Srbi iz Makedonije 8. marta u Beogradu održali javni zbor na kome je prisustvovalo preko 2000 ljudi pod predsedništvom Makedonca Despota Badžovića. Ne komentarišući tok rada zbora niti njegove odluke, nepoznati autor ovog sastava naveo je: »Odlučeno je, da se uputi molba srpskoj vladi da obezbedi potrebna sredstva kako bi sačuvala srpski elemenat u Staroj Srbiji i Makedoniji. Da bi to ostvarila, srpska vlada treba da traži pomoć od prijateljskih država. Potrebno je da se u Beogradu ustanovi list, koji će se na srpskom i francuskom jeziku zalagati za srpsko stanovništvo u tim pokrajinama. Tu akciju treba svi Srbi da podupiru, kako bi se uvažavala srpska narodna prava kada se bude delilo Balkansko poluostrvo«. Na kraju ovog saopštenja navedena su prezimena izabranog od strane zbora Egzekutivnog odbora, uz naglasak »da su naslednici poznatih makedonskih porodica«. ¹¹⁶ Osam dana docnije, organ slovenačkih liberala objavio je nešto duže saopštenje, posvećeno održanim antibugarskim protestnim mitingima u Srbiji. U uvodnom delu ovog sastava, bez navođenja datuma, rečeno je da je »na srpsko-makedonskom zboru u Nišu prisustvovalo blizu 1000 ljudi i da je odlučeno protestovati zbog lažnih turskih izveštaja o stanju u Makedoniji, uz zahtev da se Balkansko poluostrvo na bazi etnografskog sastava podeli«. Nakon napomene, da će se održati slični narodni javni zborovi u Pirotu, Vranju, Aleksincu, Čupriji, Negotinu, Kruševcu, Valjevu, Smederevu i Šapcu »na kojima će učestvovati ne samo Srbi iz Stare Srbije i Makedonije već takođe i drugi domoroci«, istaknuto je da se Slovenci vesele što se Srbi zauzimaju za svoje sunarodnike u Staroj Srbiji i Makedoniji, ali ih žalosti to što Srbi preošto napadaju na Bugare. ¹¹⁷

Organ slovenačkih klerikalaca je još oštrije od organa slovenačkih liberala osudio konkurentsku borbu između Srba i Bugara zbog Makedonije. U ovom listu je, krajem prve dekade marta, zabeleženo kako je u Srbiji, zbog povećanja bugarskih škola u Makedoniji, došlo do preoštrog reagovanja i nepotrebnog daljeg zaoštavanja odnosa između Beograda i Sofije. Dalje je tamo navedeno kako je, kao odgovor na pojačanu bugarsku propagandu u Makedoniji, zakazan za 8. mart protestni miting u Beogradu. ¹¹⁸ Sredinom aprila, objavio je »Slovenec« podužu informaciju, u kojoj dominira misao da napetost u odnosima između Srbije i Bugarske zbog pojačanih obostranih aspiracija na Makedoniju raste i da su Srbi na nedavno održanim antibugarskim protestnim javnim zborovima neskriveno ispoljili težnju za priključenju cele Makedonije Kraljevini Srbiji. ¹¹⁹

¹¹⁶ »Slovenski Narod« 56, 10. III 1885.

¹¹⁷ O tome je u drugom delu saopštenja navedeno ovo: »Teh taborov se udeležuju tudi drugi domažini. Kakor nas tudi veseli, da se Srbi zanimajo za svoje slovanske brate v Makedoniji in starej Srbiji, moramo vender obžalovati, da se pri teh prilikah preveč govori proti Bolgarom, da hočejo neopravičeno si pridobiti macedonska ozemlja, četudi tam prebivajo le Srbi. Nam sicer neso natančno znane narodopisne razmere v Makedoniji, a to pa vemo, da tam bivajo v nekaterih krajih Srbi, v drugih pa Bolgari. Da je poslednjih mnogo, kaže to, da so tam razne bolgarske šole. Zeleti bi bilo da bi v makedonskih zadevah se sporazumeli Srbi in Bolgari; kajti le potem je pričakovati zboljšanja stanja v tej pokrajini. ako bodo Srbi i Bolgari vzajemno to zahtevali in ne bodo drug druguzemu nasprotovali.« (»Slovenski Narod« 63, 18. III 1885). — Na »otvorenim mitinzima Srbomakedonaca i Starosrba« u Beogradu 24 (8. marta) februara. Nišu 3/15. marta. Vranju 10/22. marta 1885, a naročito na »sednici 'Pobratimstva' družine daka na Velikoj školi u Beogradu«, 10/22. marta 1885, isticano je, uglavnom, da u vardarskom delu Makedonije Srbi predstavljaju većinu stanovništva, a Bugari u njenom pirinskom delu, uz isticanje potrebe razgraničenje (up.: »Videlo« 41, 42, 44, 47, 49, 54, 55, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 68 od 26, 27 (10, 11, III) II, 1/13, 5/17, 7/19, 13/25, 14/26, 17/29, 19/31. III, 20, 21, 22, 24, 28, 29, 30, 31 (1, 2, 3, 5, 9, 10, 11, 12, IV) III, 2/14, i 3/15. IV 1885). — Korespondent »Videla« iz Soluna, u svom dopisu od 6/18. aprila 1885, navodi da su Srbi u Solunu upoznati sa zaključcima javnih narodnih zborova, održanih u Beogradu 24 (8. marta) februara, i zboru studenata Velike škole u Beogradu 10/22. marta. Nišu 3/15. marta i u Vranju 10/22. marta 1885. To znači da su antibugarski mitinzi održani 1885. u Srbiji samo u navedenim gradovima (»Videlo« 76, 14/26. IV 1885).

¹¹⁸ O tome, kao najvažnije, stoji ovo: »Ta veliki tabor je bil napovedan na včerajšno nedeljo 8. t. m. Kako se je končal nam še ni znano, da pa za Makedonijo iz tega bratskega prepira ne bo nič dobrega, vemo že danes, Makedonija potrebovala bi skupne pomoči Srbov in Bolgarov proti skupni sovražnikom Grkom in Turkov. Namesto da bi na to mislili, si pa medsebojno v lase silijo Turki in Grki si bodo pa roke menciali, ter bodo še naprej morili, ropali, skrunili in požigali, kolikor se jim bode ljubilo; pospeševala jih bo pri vsem tem naš politični podedovani greh-slovanska nesloga.« (»Slovenec« 55, 9. III 1885).

Organ Pokrajinske vlade za Kranjsku, dva dana pred održavanje antibugarskog javnog zbora u Beogradu, tj. u broju od 6. marta, kratko je saopštio da je za iduću nedelju, tj. 8. marta, u Beogradu zakazano održavanje mitinga doseljenih Srba iz Makedonije, na kome će se doneti rezolucija, u kojoj će do naročitog izražaja doći nacionalni i istorijski zahtevi srpskog naroda u Makedoniji. To znači, da je sada srpska propaganda u Makedoniji postala energičnija, našto upozoravaju i beogradski listovi, koji posvećuju u novije vreme više pažnje događajima sa područja Kosovskog i Solunskog vijajeta, istaknuto je u zaključku ovog saopštenja.¹²⁰ Pet dana docnije, u ovom listu je objavljen kratak izveštaj o tome, da je u Beogradu održan 8. marta miting, na kome je učestvovalo oko 3000 Srba iz Stare Srbije i Makedonije. Dalje je navedeno još i to, da je javni zbor zaključio učtivo zamoliti srpsku vladu da zaštiti Srbe u Makedoniji od bugarske presije i da je izrazio želju za priključenje Makedonije Srbiji, a u broju od 20. marta navedeno je da su zaključci sa dva održana mitinga u poslednje dve nedelje, u Beogradu i Nišu, dostavljeni vladama velikih sila i da se namerava u Pirotu, blizu bugarske granice, »uskoro održati jedan takav miting«, dok je u broju od 30. marta ovog lista naznačeno, kako su studenti Beogradskog univerziteta doneli rezoluciju koja se odnosi na prava Srba iz Stare Srbije i Makedonije.¹²¹ Konačno, »Ljubljanski List« je vrlo kratko i neodređeno, uz pogrešno navođenje datuma, u broju od 6. marta, naveo »da će se 7. marta u Beogradu održati veliki javni zbor (Srba) iz Makedonije, koji će se izjasniti protiv bugarskih pretenzija na Makedoniju i zahtevati da se (ova pokrajina) pripoji Srbiji.«¹²²

Slovenci su, kako se iz dosad navedenog vidi, bili zainteresovani za zbivanja u Srbiji tokom 1884. i 1885. Svi slovenački listovi, a naročito liberalno orijentisani, osuđivali su autokratski režim kralja Milana i upućivali oštre kritike na adresu naprednjačke vlade, kao glavne krivce za anuliranje zakonskih odredbi iz 1881. o slobodi štampe, zbora i dogovora i opštinskoj samoupravi. Za razliku od klerikalno i konzervativno orijentisanih listova, koji su bezrezervno podržavali austrofilsku politiku srpskog kralja i njegove vlade, »Slovenski Narod«, »Edinost« i »Soča« su, zagovarajući politiku jugoslovenske solidarnosti, katakada, kritikovali austrofilsku politiku Kraljevine Srbije. Slovenačka javnost je s velikom pažnjom i zabrinutosti pratila zaoštavanje srpsko-bugarskih odnosa tokom 1884. i 1885. do plovdivskog prevrata, 6/18. septembra. Bez obzira na političku obojenost, svi slovenački listovi su iskreno želeli da se između Srbije i Bugarske otklone nesporazumi i vaspostave prijateljski odnosi.

¹¹⁹ O gore navedenom doslovno je rečeno ovo: »Znano je da po Makedoniji Srbi i Bolgari žive in vsak izmed teh dela za svoje brate propagando. Srbi za srbsko kraljevino, Bolgari pa za bolgarsko kneževino. Napravili so posebno Srbi iz tega vzroka že več taborov, kjer so povdarjali priklop Makedonije k Srbiji. Kjer tudi v Srbiji poznajo pregovor, da se mora železo takrat kovati, dokler je razbeljeno, sklicati so mislili radikalni Srbi zopet tak macedonsko-srbski tabor tik bolgarske meje v Pirotu. Pirost ima veliko več bolgarskih, kakor pa srbskih prebivalcev in na tiste bi bil tak tabor vplival, kakor bi človeka nenadoma z mrzlo vodo polil. Srbska vlada je to tudi sprevidela in je tabor prepovedala in to edino le iz tega vzroka, da se ne bode po nepotrebnem bolgarskemu narodu domoljubna čut zalila. Po tihem pa srbska vlada vkljubu temu prav pridno skrbi za razširjanje srbskih idej po Makedoniji s ktero si hoče za sedaj odškodovati namesto Bosne in Hercegovine, kterih posest srbski radikali še dandanes ne morejo Avstriji odpustiti in v Beleggradu nobene prilžnosti ne opuste, da bi na vse kripilje čez švapsko Avstrijo ne zabavljali.« (»Slovenec« 85, 16. IV 1885).

¹²⁰ Ovaj sastav u celini glasi: »Nunmehr wir auch, wie es scheint, von serbischen Seite etwas energischer in die macedonische Agitation eingegriffen. Man schreibt nämlich, dass am nächsten Sonntag in Belgrad ein Meeting der dort lebenden, aus Makedonien eingewanderten Sezen stattfinden soll, bei welcher Gelegenheit eine Resolution gefasst werden dürfte, um die nationalen und historischen Ansprüche des serbischen Volkes auf Makedonien zum Ausdruck zu bringen. Auch die Art der Discussion, welche die Belgrader Blätter neustens über die Zustände in den Vilajets von Kosovo und Salonich führen, lässt auf ein erhöhtes Interesse schliessen, dass die öffentliche Meinung in Serbien den Vorgängen in Makedonien entgegenbringt.« (»Laibacher Zeitung« 53, 6. III 1885, str. 421).

¹²¹ Up.: »Laibacher Zeitung« 57, 64, 71 od 11, 20, i 30. III 1885, str. 455, 512, 573. — Što se tiče rezolucije studenata Velike škole u Beogradu, valja primetiti da se radi o »sednici 'Pobratimstva' družine daka na Velikoj školi u Beogradu«, 10/22. marta 1885. Taj skup je organizovala studentska organizacija »Pobratimstvo«. Na ovom javnom zboru govorilo je šest studenata i rektor Velike škole, Panta Srećković. Pored njih bilo je i drugih govornika. U govorima i diskusijama zahtevano je da se suzbijaju bugarske pretenzije na Makedoniju, naročito na njen vardarski deo gde većinu stanovništva čine Srbi (up.: »Videlo« 54, 55, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 68 od 13/25, 14/26, 17/29, 19/31. III, 20, 21, 22, 24, 28, 29, 30, 31 (1, 2, 3, 5, 9, 10, 11, 12. IV) III, 2/14. i 3/15. IV 1885; K. Džambazovski, op. cit., str. 153).

¹²² »Ljubljanski List« 53, 6. III 1885.